

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ТЮРІНА ТАМАРА ГЕОГІЇВНА

УДК 37.013 (092)+378 (092)+17.0221(092)

**ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
У КОНТЕКСТІ НООСФЕРНОЇ ОСВІТИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля, Міністерство освіти і науки України (м. Сєвєродонецьк).

Науковий консультант: академік НАПН України
доктор педагогічних наук, професор
Шевченко Галина Павлівна,
Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля,
завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: академік НАПН України
доктор психологічних наук, професор
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН
України, директор

доктор філософських наук, професор
Базалук Олег Олександрович,
Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри філософії

доктор педагогічних наук, професор
Горбенко Сергій Семенович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування

Захист дисертації відбудеться « 25 __ » __квітня_____ 2018р. об 11.00. год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А, Президія НАПН України, конференц -зала (1 поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 50-52 Г (3 поверх).

Автореферат розіслано « 24 » березня 2018 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

 О. С. Крсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство опинилося на межі самознищення. Падіння духовно-морального рівня підростаючого покоління, пануванням бездуховності у ЗМІ, негативний інформаційний простір, бездуховний тип культури, пропаганда егоцентризму, насилля, низьких ідеалів та індивідуалістичних цінностей, особистісного самоствердження через матеріальне благополуччя і успішну кар'єру призвело до глибокої духовної кризи нашого суспільства.

Духовне відродження українського суспільства стане можливим за умови переорієнтації мети і змісту сучасної освіти на виховання духовності підростаючого покоління, зокрема студентства, оскільки студентська молодь – це духовно-творчий потенціал нації, її майбутня духовна еліта, рушійна сила соціальних змін і перетворень. І саме студентство через кілька років визначатиме духовно-моральний рівень та напрям еволюції нашої держави. Під час навчання у закладі вищої освіти закладаються духовно-моральні основи особистості студента, його ціннісні орієнтири, ідеали, переконання, світогляд, життєві цілі, фундамент духовної і соціальної зрілості, духовне або споживацьке ставлення до світу. Тому виховання духовності студентської молоді є одним із найважливіших чинників поступового духовно-морального оздоровлення українського суспільства.

Ми живемо в особливий період, період поступового переходу в нову епоху – ноосферну, характерною ознакою якої є визначальна роль духовності людини, планетарного ноосферного розуму, духовно-орієнтованих освіти і науки, як головних визначальних чинників суспільного прогресу.

У наше життя та науковий обіг поступово входять такі поняття, як «ноосфера», «ноосферне суспільство», «ноосферна людина», «ноосферна освіта», «ноосферна свідомість», людина як космопланетарний феномен, що є важливою ознакою прийдешньої ноосферної епохи.

Питання космопланетарної природи людини, її взаємодії та взаємозв'язків із Космосом, ноосфери, ноосферної цивілізації В. Вернадський почав досліджувати ще у 20-х роках минулого століття. Ці проблеми нарешті набувають актуальності й у XXI столітті.

Поступова підготовка свідомості людей до майбутньої ноосферної епохи через освіту, наукове дослідження проблем, пов'язаних із ноосферним майбутнім: ноосферним суспільством, освітою, ноосферною людиною, зокрема виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі, представляє особливий інтерес для теорії і практики сучасної педагогіки та її подальшого розвитку.

Феномен духовності особистості – багатоаспектна проблема, яку досліджує багато вітчизняних та зарубіжних учених.

Філософський, психологічний, педагогічний напрями дослідження феномена духовності глибоко, ґрунтовно і всебічно висвітлені у працях сучасних науковців, зокрема, філософський аспект духовності розглянуто у

працях І. Александрова, А. Алексеєнко, В. Андрущенко, О. Базалука, В. Беха, Л. Буєвої, В. Воронкової, Л. Губерського, А. Гусейнова, А. Запесоцького, М. Кагана, В. Кременя, С. Кримського, В. Онищенко, С. Пролєєва, І. Силуянова, В. Табачківського та ін.

Релігійно-філософський напрям духовності розкривається у працях Г. Сковороди, М. Бердяєва, С. Булгакова, І. Ільїна, В. Лосського, О. Мєня, В. Соловйова, П. Флоренського, С. Франка, П. Юркевича та ін.

Психологічний аспект духовності розглянуто у працях А. Андрушкевич, Т. Антоненко, Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського, С. Гусєва, А. Зеліченка, І. Іллічова, З. Карпенко, О. Киричука, Д. Леонтєва, В. Луньова, Е. Помиткіна, М. Савчина, Е. Фрома, Ж. Юзвак, В. Ямницького та ін.

Педагогічний аспект духовності представлено у працях Л. Байкової, В. Безрукової, С. Гончаренка, І. Зязюна, Д. Колєсова, Г. Курмишева, Н. Маслової, О. Олексюк, В. Оржеховської, І. Підласого, М. Роганової, Г. Сагач, М. Чурсіна, Г. Шевченко та ін.

Предметом уваги дослідників є сутність духовного розвитку особистості, особливості організації її духовного виховання в навчально-виховному процесі, виховання духовних потреб та духовна самореалізація особистості.

Виховання духовності особистості у контексті християнської релігії розкривається у роботах М. Бердяєва, С. Булгакова, В. Зеньківського, І. Ільїна, В. Ключевського, М. Лоського, В. Розанова, П. Флоренського, Г. Ващенко, С. Русової, а також у працях сучасних дослідників О. Вишневського, В. Жуковського, В. Кафарського, В. Онищенко, Т. Тхоржевської та ін.

Вивченню проблеми духовності на міждисциплінарному, синергетичному рівні присвячені дослідження А. Алексеєнко, Ю. В'яземського, П. Єршова, С. Кримського, Е. Помиткіна, А. Прокази, П. Симонова, Г. Шевченко та ін., оскільки її багатоаспектність вимагає залучення багатьох наук у дослідження цього феномена: соціально-гуманітарних, природничих та ін.

Космічно-ноосферний аспект духовності (пов'язаний із космопланетарною природою людини, взаєминами людини із Всесвітом, Абсолютом) представлений плеядою філософів-космістів: В. Вернадський, С. Булгаков, А. Горський, В. Соловйов, О. Чижевський, К. Ціолковський, П. Флоренський, а також дослідженнями сучасних учених І. Александрова, Н. Антоненко, Б. Астаф'єва, О. Базалука, В. Беха, Є. Зелєнова, С. Іванова, В. Казначєєва, Г. Курмишева, Н. Маслової, А. Мудрика, В. Сагатовського, О. Субетто, М. Ульянової та ін.

Питання ноосферної освіти, виховання високодуховної людини з ноосферним рівнем свідомості розробляють у своїх працях зарубіжні педагоги: Н. Антоненко, А. Буровська, А. Бусигін, С. Іванов, З. Количєва, Н. Маслова, Г. Сикорська, Г. Смірнов, М. Ульянова та ін.

Серед вітчизняних авторів можна відзначити дослідження у цьому напрямі М. Гончаренко, А. Кузнецової, М. Курика, Г. Курмишева, І. Смоквіної, О. Хорошевського та ін.

Незважаючи на достатньо широкий спектр дослідження проблеми духовності, у галузі фахової підготовки студентів педагогічних спеціальностей відсутні дисертаційні дослідження, присвячені саме проблемі *виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти*.

Опрацювання наукових джерел, аналіз вітчизняної педагогічної теорії та практики щодо виховання духовності студентської молоді дають змогу виявити *суперечності*, що склалися:

- між потребою сучасного суспільства у вихованні високодуховної людини і низьким рівнем духовності нашого суспільства;
- між необхідністю розкриття і розвитку духовного потенціалу молодого покоління, зокрема студентської молоді, що є гарантом духовної безпеки, захищеності, самозбереження та подальшого розвитку людини, суспільства, цивілізації і відсутністю усвідомлених знань щодо значення ролі духовності у життєдіяльності і подальшій еволюції людини і людства;
- між важливою потребою нашого часу щодо виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості (спрямованістю у майбутнє) і відсутністю у освітньому процесі вищої школи, зокрема у сучасній педагогічній науці і практиці, належної уваги вивченню проблем духовної, космопланетарної природи людини, виховання у студентів ноосферного світогляду, цілісного, гармонійного біоадекватного мислення та ноосферної поведінки;
- між необхідністю у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти виховувати особистість як представника ноосфери, людини, яка усвідомлює свою роль у планетарних і всесвітніх процесах, своє місце у Всесвіті (у світлі вчення В. Вернадського) і відсутністю відповідних навчальних дисциплін, зміст яких був би спрямований на отримання знань щодо космопланетарної природи людини, її цілісності, єдності зі світом, характеру її взаємозв'язків із суспільством, біосферою, ноосферою, Всесвітом.

Необхідність розв'язання окреслених суперечностей, актуальність і недостатня розробленість цієї проблеми й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти»**.

Актуальність цієї проблеми та доцільність її успішного розв'язання сприятимуть подальшому розвитку вітчизняної теорії та практики духовного виховання майбутнього покоління людей XXI століття.

Дисертаційне дослідження виконане у межах комплексної теми «Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика», що розроблена кафедрою педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (державний реєстраційний № 0105U000264). Тема затверджена Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 3 від 24 жовтня 2014 року). Тема дослідження узгоджена з напрямом науково-пошукових робіт кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 14 від 23 червня 2015 року).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти та розробці теоретичної моделі виховання духовності особистості студента з ноосферним рівнем свідомості у цілісному педагогічному процесі університету.

Реалізація поставленої *мети* передбачає вирішення таких **завдань**:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз природи духовності особистості та ролі духовності як визначального чинника духовної безпеки студентської молоді;
- розкрити космопланетарну природу людини (у світлі вчення про ноосферу В. Вернадського);
- охарактеризувати ноосферну освіту як інноваційну парадигму виховання духовності студентської молоді;
- розглянути феномен інтуїції як органічну складову духовності особистості та шляхи актуалізації духовно-інтуїтивного потенціалу студентської особистості;
- розробити та обґрунтувати теоретичну модель виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі та організаційно-методичну систему її практичного впровадження;
- розробити для закладів вищої освіти теоретико-методичний, духовно-орієнтований інтегрований спецкурс «Педагогіка духовності».

Об'єкт дослідження: процес виховання духовності у студентів університету в контексті ноосферної освіти.

Предмет дослідження: концепції, зміст, організаційно-методична система виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти.

Означене наукове дослідження базується на аксіологічному, синергетичному, ноосферному, культурологічному, антропологічному, цілісному підходах до виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти.

Концепція дослідження. В основу дисертаційної роботи покладено ноосферну концепцію В. Вернадського, згідно з якою Людина – Суспільство – Земля – Всесвіт – це єдина Космопланетарна система, усі складові якої перебувають у сталих інформаційно-енергетичних взаємозв'язках, взаємодії, взаємообміні і взаємовпливах.

Людина – як складова космопланетарного світу, єдність космічного і земного начал, окрім фізичного тіла, містить у собі й тонкі тіла: біополе (духовно-душевно) складову – інформаційно-енергетичний каркас, завдяки якому вона тісно взаємопов'язана з навколишнім простором, що й обумовлює їхній взаємовплив. З одного боку, біополе людини – це її панцир, захисна сітка, міцність якої залежить від рівня духовності людини, а з іншого – через біополе відбувається інформаційно-енергетична взаємодія людини з космопланетарним світом.

Провідною концептуальною ідеєю дослідження є твердження, що рівень духовного розвитку особистості визначає її повноцінну та адекватну

інформаційно-енергетичну взаємодію, взаємообмін із космопланетарним світом: як із соціально-природним довкіллям, так і з Космосом, і, відповідно, психічне, соціальне, фізичне здоров'я, духовну безпеку (біопольовий захист) людини, гармонію її взаємовідносин в інформаційно-енергетичній системній взаємодії «Людина – Суспільство – Земля – Всесвіт».

Основна ідея дослідження. Духовно вдосконалюючись, особистість не тільки змінює, перетворює себе, але й, як невід'ємна складова космопланетарного світу у процесі інформаційно-енергетичної взаємодії, активно впливає на довкілля (інших людей, суспільство, природу, Всесвіт), одухотворяє, гармонізує чи навпаки. І саме від ступеня духовного розвитку особистості залежить рівень духовності нашого суспільства, його безпека, життєздатність і еволюційний перехід до ноосферної цивілізації, оскільки на інформаційно-енергетичному рівні ми – єдина космопланетарна система.

Цю концептуальну позицію конкретизовано у низці таких положень:

1. Людина як космопланетарний феномен, мікрокосм і макрокосм одночасно, на інформаційно-енергетичному рівні є складовою не лише біосфери, суспільства, але й представником ноосфери, Всесвіту, і щоб сумісно, у гармонії еволюціонувати з космопланетарним світом, особистість повинна усвідомлювати свою космопланетарну природу, і, відповідно, жити і функціонувати за вищими духовними принципами.

2. Людина – це активна складова космопланетарного світу, і збереження, подальший розвиток нашого суспільства, побудова ноосферної цивілізації залежатиме від духовної спрямованості особистості, системи її ціннісних орієнтацій.

3. Майбутньому ноосферному суспільству повинна відповідати ноосферна освіта, мета якої – виховати особистість студента з ноосферним рівнем свідомості: ноосферним світоглядом, гармонійним цілісним біоадекватним мисленням, ноосферною поведінкою – творця і громадянина майбутньої ноосферної цивілізації.

Для досягнення мети дослідження, реалізації сформульованих завдань застосовано **комплекс методів**, адекватних природі феномена, який вивчається: *історико-логічний аналіз* – під час вивчення теоретичних основ проблеми дослідження; *порівняльний аналіз, теоретичний синтез* філософських, психолого-педагогічних, природничо-наукових джерел, інтернет-ресурсів для вивчення стану розробки досліджуваної проблеми у працях вітчизняних і зарубіжних вчених; визначення понятійно-категоріального апарату – з'ясування сутності понять «дух», «душа», «тіло», «духовність», «біополе», «духовна безпека особистості і суспільства», «біосфера», «ноосфера», «ноосферна цивілізація», «ноосферний розум», «ноосферна людина», «ноосферна свідомість», «ноосферний світогляд», «біоадекватне мислення», «ноосферна поведінка», «ноосферна педагогіка», «ноосферний вимір», «інтуїція як форма духовного пізнання та самопізнання», «виховання душі», «духовний розвиток та саморозвиток особистості» у контексті досліджуваної проблеми; формування концептуальних положень щодо ноосферного виховання, розкриття та розвитку інтуїтивного потенціалу особистості студента та гармонізації діяльності його

логічного й духовно-інтуїтивного компонентів мислення у процесі пізнання; змісту, чинників, шляхів становлення духовності особистості студента у контексті ноосферної освіти; *узагальнення для порівняння та зіставлення, систематизації* різних поглядів у філософії, психології, педагогіки на різні аспекти досліджуваної проблеми, що дало змогу виокремити, охарактеризувати, систематизувати різні підходи для розв'язання обраної проблеми: структурні компоненти творчої інтуїції, зміст та етапи становлення духовності особистості студента у контексті ноосферної освіти; *метод моделювання* – для розроблення та обґрунтування теоретичної моделі виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі в цілісному педагогічному процесі університету, а також авторського спецкурсу «Педагогіка духовності».

Методологічною основою дослідження є: концептуальні положення філософії про діалектичний взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ об'єктивної дійсності, про зв'язок свідомості й поведінки людини; філософські, психологічні, педагогічні положення про особистість як найвищу цінність суспільства; ідеї філософської і педагогічної антропології щодо розуміння людини як духовної істоти; концепції гуманістичної психології та педагогіки; ідеї гуманістичного розуміння особистості студента як суб'єкта, здатного до духовного самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення; концептуальні положення ноосферного, біоадекватного, синергетичного, епістемологічного, аксіологічного, культурологічного, антропологічного підходів до виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти.

Теоретичну основу дослідження становлять: положення сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, О. Базалук, В. Кремень); окремі теоретичні положення самопізнання та самовдосконалення особистості (І. Бех, В. Бех, Е. Помиткін, Г. Шевченко); положення, вчення про біосферу та ноосферу В. Вернадського щодо інформаційно-енергетичної єдності людини і світу; положення ідеї космопланетарної сутності людини (І. Александров, О. Базалук, В. Бех, І. Бондаревич, Є. Зеленов, В. Казначеев, Е. Спирін, Г. Шевченко), положення концепції ноосферної освіти (Н. Антоненко, Б. Астаф'єв, О. Базалук, С. Іванов, А. Кузнєцова, М. Курик, Г. Курмишев, Н. Маслова, А. Мудрик, О. Субетто, М. Ульянова та ін.); концепції духовного розвитку та саморозвитку особистості (Г. Балл, І. Бех, В. Бех, М. Боришевський, Є. Бороздін, О. Вишневський, З. Карпенко, В. Кафарський, О. Киричук, С. Кримський, Н. Маслова, В. Онищенко, І. Підласий, Е. Помиткін, М. Савчин, Г. Шевченко, Ж. Юзвак та ін.). теорії інтуїції (Сократ, Р. Декарт, А. Шопенгауер, А. Бергсон, М. Лоський, А. Пуанкаре, В. Асмус, І. Бичко, Р. Грабовська, В. А. Новиков, Л. Орлова, В. Пушкін, Я. Пономарьов, П. Симонов та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що вперше:

- представлено теоретико-методологічне обґрунтування концепції виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти;

- визначено духовність як визначальний чинник забезпечення психічного, соціального, фізичного здоров'я, а також духовної безпеки особистості студента;
- теоретично обґрунтовано роль ноосферної освіти як важливого засобу виховання духовності особистості студента;
- розкрито шляхи актуалізації духовно-інтуїтивної потенціалу студентської молоді у контексті ноосферної освіти;
- розроблено і обґрунтовано теоретичну модель виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі в освітньому процесі університету;
- розроблено та теоретично обґрунтовано авторський спецкурс «Педагогіка духовності» для студентів закладів вищої освіти;

набули подальшого розвитку:

- сутність понять «ноосферна духовність»; «ноосферний вимір людини»;
- завдання ноосферної педагогіки та сутнісні характеристики образу особистості студента з ноосферним рівнем свідомості;

уточнено:

- характеристики змісту, етапів та чинників виховання духовності особистості студента у контексті ноосферної освіти;
- зміст та складові поняття «душевне виховання», його завдання щодо виховання «чистої аури душі» студента;

актуалізовано у науковому обігу:

- наукові поняття, зміст яких пов'язаний із вихованням духовності студентської молоді у ноосферному вимірі: «особистість як космопланетарний феномен», «ноосферна освіта», «ноосферна людина», «ноосферна свідомість».

Практичне значення роботи полягає у розробці та впровадженні навчально-методичного забезпечення щодо виховання духовності студентської молоді в контексті ноосферної освіти в цілісному педагогічному процесі університету, а також розробці авторського спецкурсу «Педагогіка духовності», що знайшло своє відображення: у навчально-методичних комплексах: «Поведінка людини в соціальному довіллі», «Міжособистісне спілкування»; у посібниках: «Організація самовиховання особистості»: навчально-методичний посібник для вчителів і викладачів, організаторів виховного процесу (у співавторстві з Л. Кудрик, Ю. Сурмяк, О. Шиян), «Людина та сім'я»: навч. посібник (у співавторстві з Н. Уманець), «Шляхи духовного формування особистості». Книга для педагогів, психологів, філософів; у монографіях: «Духовна педагогіка: витоки, сутність та перспективи розвитку», «Феномен духовності особистості», «Інтуїція: синергетичний підхід», «Духовне становлення особистості з погляду синергетики», додатки яких містять різноманітні педагогічні технології, що спрямовані на виховання особистості студента у ноосферному вимірі.

Результати теоретичного дослідження, узагальнені в дисертації, використовувались при укладанні робочих програм та викладанні курсів навчальних дисциплін «Соціальна педагогіка», «Міжособистісне

спілкування», «Тренінг міжособистісного спілкування», «Поведінка людини в соціальному довіллі», «Соціологія сім'ї», «Духовні цінності та етика соціальної роботи» впродовж 2010-2018 років, що дало змогу поглибити їх теоретико-методологічну основу.

Основні положення, результати й висновки дисертації можуть бути використані:

- науковцями в науково-дослідній роботі;
- для аргументації, ілюстрації концептуальних ідей сучасної педагогічної теорії духовного напрямку;
- у дослідженнях із теорії й методики духовно-морального виховання студентської молоді;
- в освітньому процесі закладів вищої освіти: при викладанні дисциплін «Педагогіка», «Історії педагогіки», «Педагогіки вищої школи», «Психологія», «Соціологія»; «Соціальна робота», «Філософія», «Релігієзнавство»;
- у підготовці навчальних програм, спецкурсів, спецсеінарів, лекцій, практичних занять, методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників щодо виховання духовності студентської молоді;
- у роботі науково-методичних семінарів, на курсах підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти, у системі підвищення кваліфікації вчителів;
- викладачами, кураторами груп для вдосконалення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти.

Апробація результатів. Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Національного університету «Львівська політехніка» Інституту соціально-гуманітарних наук (акт про впровадження № 67-01-5 від 03.01.2018 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (акт про впровадження № 5038-13 від 22.11.2017 р.), Української академії друкарства, м. Львів (акт про впровадження № 64-10/1109 від 27.12.2017 р.), Харківської гуманітарно-педагогічної академії Харківської обласної ради (акт про впровадження № 01 -13 /20 від 09.01.2018 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт про впровадження № 25 від 10.01. 2018 р.), Дніпропетровської академії музики імені Михайла Глінки (акт про впровадження № 01/01.08/18 від 09.01.2018р.), Рівненського державного гуманітарного університету (акт про впровадження №34-01-12 від 01.03.2018 р.).

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення й результати дослідження були оприлюднені на наукових конференціях:

міжнародних: VII Міжнародний форум «Етичні та духовні аспекти розвитку людини і суспільства» (м. Київ, 25–26 травня 2007 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства» (м. Львів, 31 травня – 2 червня 2007 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Місія викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів» (м. Львів, 16–17 жовтня 2008 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми психології творчості» (Луганськ-Київ 1–2 жовтня 2008 р.); IV Міжнародна науково-

практична конференція «*Управління в освіті*» (м. Львів, 22–24 квітня 2009 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «*Духовно-культурні цінності освіти та виховання*» (м. Луганськ, 14–15 жовтня 2009 р.); IX Міжнародний форум «*Етичні та духовні аспекти розвитку людини і суспільства*» (м. Київ, 28–29 травня 2009 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «*Етичні та духовні засади розвитку людини та суспільства*» (м. Київ, 14–15 травня 2010 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «*Етичні та духовні засади розвитку людини та суспільства*» (м. Київ, 26–27 травня 2011 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «*Етичні та духовні засади розвитку людини та суспільства*» (м. Київ, 25–26 травня 2012 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «*Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика*» (м. Суми, 30–31 травня 2012 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «*Особистість в духовно-моральному просторі сучасного світу*» (м. Луганськ, 7–8 листопада 2012 р.); Международная научная конференция «*В. И. Вернадский и ноосферная парадигма развития общества, науки, культуры, образования и экономики в XXI веке*» (Санкт-Петербург, 12-14 марта 2013 г.); XIII Міжнародна науково-практична конференція «*Етичні та духовні засади розвитку людини та суспільства*» (м. Київ, 23–24 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «*Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*» (Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.); V Международная научная конференция «*Конфликты в современном мире: международное, государственное и межличностное измерение*» (г. Саратов, 8 апреля 2016 года); XIV Міжнародна науково-практична конференція «*Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку*» (м. Харків, 14–16 квітня 2016 р.); XVI Міжнародна науково-практична конференція «*Шляхи духовного розвитку людини та суспільства*» (м. Київ, 28–29 травня 2016 р.); VI Международная научно-практическая конференция «*Ноосферное образование в евразийском пространстве*» (г. Санкт-Петербург 28 ноября–1 декабря 2016 г.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «*Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми*» (м. Київ, 24 травня 2017); XVII Міжнародна науково-практична конференція «*Шляхи духовного розвитку людини та суспільства*» (м. Київ, 26–27 травня 2017 р.); The conference proceedings contains research papers of International Conference «*Mental Health: Global challenges of XXI century*». The papers highlight multidisciplinary aspects of Mental Health Care system in globally (Kyiv, 2017);

усеукраїнських: Всеукраїнська науково-практична конференція «*Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості*» (м. Луцьк, 1994 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «*Історичний, культурний та соціальний аспекти становлення Львівської Ставропігії*» (м. Львів, 17–18 жовтня 2008 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція «*На шляху до синтезу філософії, релігії і науки*» (м. Львів, 10–11 квітня 2009 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція «*На шляху до синтезу філософії, релігії і науки*» (м. Львів, 15–16 квітня 2011 р.); IV Всеукраїнська науково-практична конференція «*На шляху до синтезу*

філософії, науки та релігії» на тему «Людина, Всесвіт, Абсолют. Класичний, неklasичний, постнеklasичний та езотеричний підходи» (Львів, 19–20 квітня 2013 р.);

регіональних, обласних: науково-практична конференція «На шляху до синтезу філософії, релігії і науки» (м. Львів, 16–17 березня 2007 р.); II Міжрегіональна науково-практична конференція «Здоровий спосіб життя» (м. Славута, 13–14 вересня 2002 р.); III Міжрегіональна (I міська) науково-практична конференція «Здоровий спосіб життя» (м. Славута, 18–19 вересня, 2003 р.); науково-практична конференція «Ноосферна парадигма в публічному управлінні: Теорія. Історія. Сучасність» (Харків, 15 березня 2017 р.).

Основні результати та висновки дисертації доповідалися на кафедрі педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кафедрі соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка», щорічних звітно-наукових конференціях, методичних семінарах (2009-2017р.р.).

Публікації. Основні положення за результатами дисертації відображено у 81 публікації, із них 58 одноосібні, а саме: 5 монографій одноосібно, 3 у співавторстві (колективні), 6 навчальних посібників (з них 3 у співавторстві), 37 статей у наукових фахових виданнях України (з них 4 у співавторстві), 1 стаття у виданні, що входить до наукометричної бази (у співавторстві), 4 статті у зарубіжних періодичних виданнях, 11 статей у матеріалах конференцій (з них 5 у співавторстві), 13 публікацій в інших виданнях (з них 7 у співавторстві).

Кандидатська дисертація на тему «Підготовка учнів середніх професійних училищ ЧССР до сімейного життя» за спеціальністю 13.00.01 – теорія і історія педагогіки захищена у 1990 році в Науково-дослідному інституті педагогіки Української РСР.

Матеріали кандидатської дисертації для докторської роботи не використовувалися.

Особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві.

У монографії «В. И. Вернадский и ноосферная парадигма развития общества, науки, культуры, образования и экономики в XXI веке»: *коллективная монография*. В 3-х томах. Том 1. – СПб.: Астерион, 2013. 574 с. автором охарактеризовано провідну роль освіти в процесі виховання високодуховної людини з ноосферним рівнем свідомості.

У монографії «Ноосферное образование в евразийском пространстве. Том шестой: Ноосферное образование как механизм устойчивого развития России в XXI веке»: *коллективная научная монография*. – СПб.: Астерион, 2016. 576 с. автором проаналізовано роль ноосферної педагогіки як провідного чинника гармонізації людини і світу.

У монографії «Мистецтво виховання Людини»: *коллективна монография*. – Київ: Вид-во «Педагогічна думка», 2017. 304 с. автором розглянуто роль мистецтва у процесі розкриття та розвитку духовно-інтуїтивного потенціалу особистості студента.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку літератури використаних джерел (400 найменувань, з них 13 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 420 сторінок, із них – 360 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання й охарактеризовано методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичну значущість результатів наукового пошуку, подано відомості про їхню апробацію та впровадження; зазначено особистий внесок і публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади обґрунтування природи духовності особистості»** розглянуто методологічні підходи, на яких ґрунтується дослідження виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти: аксіологічний, антропологічний, синергетичний, ноосферний, культурологічний, цілісний; здійснено аналіз сутності понять «духовність», «дух», «душа», «тіло», використовуючи філософський, психологічний, педагогічний погляди на цей феномен; визначено змістові та функціональні характеристики феномена духовності особистості; розкрито роль духовності як визначального чинника духовної безпеки особистості студента.

Розглянуто *аксіологічний підхід*, пов'язаний із проблемою формування духовних ціннісних орієнтацій студентської особистості. Звернення до аксіологічного підходу зумовлено тим, що саме він розглядає духовність, високі ідеали як найголовніші цінності, на основі яких студентська молодь формує своє ставлення до себе, довкілля, засвоює світ, будує взаємостосунки з іншими людьми, суспільством, природою, Всесвітом; розкриває взаємозв'язок національних, загальнолюдських і космічних цінностей у процесі виховання духовності студентської молоді.

Аксіологічний підхід є базовим для формування усвідомленої мотивації у студентства щодо духовного самопізнання та саморозвитку особистості.

Одним із найважливіших підходів у дослідженні природи духовності особистості студента та шляхів її виховання, на наш погляд, є міждисциплінарний *синергетичний підхід*. Важливість синергетики для виховання духовності студентів полягає в тому, що вона розглядає особистість як єдність земного і космічного начал: духу, душі й тіла, трактує людину як особливого роду надскладну відкриту інформаційно-енергетичну систему, яка перебуває у постійному процесі саморозвитку і підпорядковується єдиним універсальним законам еволюції і самоорганізації.

Синергетика використовує міждисциплінарний підхід, ґрунтується на синтезі соціально-гуманітарних і природничих наук щодо вивчення природи духовності людини,

Ноосферний, космопланетарний підхід до дослідження проблеми виховання духовності студентської молоді є одним із визначальних, оскільки розглядає людину і світ як єдиний інформаційно-енергетичний Космоорганізм, а особистість як важливу активну складову цього організму; розкриває характер взаємозв'язків між людиною і космопланетарним світом. *Ноосферний, космопланетарний* підхід спрямований на виховання ноосферної особистості з космічним світобаченням, яка усвідомлює свою органічну єдність та цілісність зі Світом.

Антропологічний підхід стверджує необхідність системного використання знань усіх наук про людину як предмет виховання; розглядає людину як космопланетарний феномен, яка несе відповідальність за долю світу; вважає особистість повноцінним учасником процесу виховання, духовного саморозвитку та самовдосконалення.

Культурологічний підхід до виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти є надзвичайно актуальним, оскільки спрямований на виховання високої духовної культури студента, що проявляється у його поведінці, вчинках, характері взаємодії зі світом.

Цілісний підхід до людини є особливо значимим у процесі виховання духовності студентської молоді, становленні її як космопланетарного феномена, оскільки розглядає особистість як цілісність духовної, душевної і тілесно-фізичної форм життя, передбачає необхідність комплексного вивчення людини у біосферному та ноосферному вимірах.

Використання вищезазначених підходів надав можливість глибоко, ґрунтовно і всебічно розглянути проблему виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти.

Як свідчить аналіз сучасних досліджень у вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній науці (І. Биховська, Н. Бугуєва, Є. Газарова, Л. Жаров, В. Зінченко, В. Круткін, В. Подорога, О. Суворова, П. Тіщенко та ін.), організм людини розуміється як цілісна система, синтез фізичного тіла, душі й духу, де тіло розглядається як продукт культури, соціально-культурний феномен, чинник повноцінної самореалізації людини у світі.

Визначено сутність поняття «душа» на основі міждисциплінарного синергетичного підходу (А. Васильчук, В. Жуков, В. Кафарський, Б. Ліхачов, Н. Маслова, В. Онищенко, І. Підласий, П. Симонов, Г. Шевченко та ін.), яка розглядається як біополе людини, її інформаційно-енергетична складова, біоплазменний двійник людини яйцеподібної форми, через яку Дух формує матерію: атоми, молекули, клітини, з яких складається організм людини, визначає її свідомість і поведінку.

Представлено поняття «дух» у контексті традиційної науки, яка трактує дух передусім як розум, мислення, свідомість, внутрішнє психічне життя, як активне начало в людині, її творчий потенціал.

Узагальнення різних підходів сучасних вчених щодо розуміння природи людського духу (Д. Бойко, П. Волков, В. Кафарський, В. Онищенко, Г. Шевченко та ін.), дає можливість трактувати людський дух як Вищу Космічну Творчу Надсилу, джерело енергії, рушійну силу еволюції людини і

світу. Дух виявляється в людині як совість, здатність до любові, добра, милосердя, прагнення до високих ідеалів, вищих цінностей, внутрішня потреба і еволюційна здатність вдосконалювати себе і гармонізувати світ. Його призначення – просвітлення, гармонізація та одухотворення і людської істоти і навколишньої дійсності.

Розглянуто філософські, психологічні, педагогічні підходи до розуміння сутності природи духовності особистості.

У філософській інтерпретації сутність феномена духовності пов'язана з проблемою виходу людини за рамки вузько емпіричного буття, подолання себе “вчорашнього” у процесі відновлення й удосконалення, «сходження» особистості до своїх ідеалів, цінностей і реалізація їх у своєму життєвому шляху. Шлях сходження до духовного – це шлях добра, краси, вищих цінностей духовного освоєння світу людиною (Л. Буєва).

Духовність трактується і як спосіб самоформування особистості, що проявляється як місія її носія. Вона пов'язана з вибором свого власного образу, своєї долі і ролі. Духовність пов'язують і з пошуком людиною сенсу і призначення життя, із внутрішнім світом особистості, її свободою, незалежністю від зовнішнього світу, із формулюванням внутрішніх моральних законів, із зустріччю з самим собою, з Богом (С. Кримський).

Сучасна психологічна наука, вказуючи на зв'язок духовності особистості, системи її духовних цінностей і життєтворення, розглядає духовність як вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й сконцентрованість на моральній культурі людства. Цілі й наміри духовно зрілої особистості, будучи вкоріненими в систему надіндивідуальних цінностей, виконують функції вищого критерію для орієнтації у світі та опори для особистісного самовизначення (І. Бех).

У педагогічному трактуванні духовність – це інтегрована властивість особистості, яка виявляється в необхідності жити, творити відповідно з ідеалами істини, добра і краси, яка є показником рівня людських взаємин, почуттів, морально-естетичної громадянської позиції, здатності до співпереживання, жалю та милосердя. Духовність – це спосіб розбудови особистості, це зустріч із самим собою – своєю душею, внутрішнім “Я”, провідний фактор смислової гармонізації, поєднання образу світу з моральними законами та Красою людських вчинків (Г. Шевченко).

Визначено джерело природи духовності, яка, на наш погляд, самоформується на основі духу людини, шляхом його усвідомленого саморозвитку через самовдосконалення, самоактуалізацію, самовираз, самовизначення. Виявлено, що духовність тісно взаємопов'язана з високою культурою особистості, її внутрішнім прагненням до Високих Ідеалів і Цінностей, духовною самосвідомістю, з пошуками самого себе і свого призначення у житті, духовною самореалізацією, з прагненням жити у гармонії з собою і світом, сприяючи його одухотворенню і гармонізації. Духовність проявляється в усвідомленому прагненні втілювати у життя Духовні принципи Любові, Добра, Милосердя, Правди через свою поведінку

і вчинки, в устремлінні будувати свої стосунки зі світом (з іншими людьми, соціоприродним довкіллям, Всесвітом) на духовних засадах.

Визначено *змістові* та *функціональні* характеристики феномена духовності особистості. На підставі аналізу досліджень вчених другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (В. Барулін, І. Бех, М. Боришевський, Л. Буєва, Ю. В'яземський, П. Єршов, В. Кафарський, В. Колесніков, С. Кримський, М. Савчин, І. Силуянова, П. Симонов, Ж. Юзвак, Г. Шевченко та ін.) розглянуто зміст поняття «духовність», складовими якого є найвищі цінності:

- *моральні* як прагнення гуманізувати свій внутрішній світ і керуватися критеріями Віри, Любові, Милосердя, Добра у стосунках зі світом;
- *інтелектуальні* як прагнення зрозуміти смисл та призначення свого життя, стосунки з Вічністю; усвідомлене устремління до самопізнання та пізнання світу, самовдосконалення, самоактуалізації, творчої самореалізації; внутрішня потреба осягати Істину, прагнення до Свободи, Правди;
- *естетичні* – прагнення жити і діяти за законами Краси, бути у гармонії з собою і довкіллям, вдосконалювати себе і космопланетарний світ.

Виявлено, що *головним критерієм* рівня розвитку духовності особистості є поведінка і вчинки людини (І.Бех), характер взаємостосунків з соціоприродним довкіллям, іншими людьми на духовних або споживацьких, руйнівних засадах.

Розглянуто поняття «духовність» з погляду функціонального підходу: розвиненістю таких вищих психічних функцій людини, як «свідомість», «самосвідомість», «воля» (Е. Помиткін, І.Бех, М. Боришевський).

Узагальнюючи дослідження вчених другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (А. Акімов, Е. Бороздін, В. Вовченко, А. Госвами, Р. Мейланов, Р. Монро, А. Московський, А. Пенроуз, Р. Полонніков, Г. Шипов та ін.), людську свідомість і особливо самосвідомість (як вищий рівень саморозвитку свідомості) трактуємо як інформаційно-енергетичну структуру, яка володіє і творчими, і руйнівними можливостями щодо самої людини, суспільства, довкілля залежно від духовної або бездуховної спрямованості.

Визначено роль духовності як визначального чинника психічного, соціального, фізичного здоров'я та духовної безпеки особистості студента.

З'ясовано, що людський організм – це цілісна і взаємопов'язана інформаційно-енергетична саморегулююча система, яка складається із духовного, психічного і фізичного рівнів, що тісно взаємообумовлені, взаємопов'язані і взаємозалежні між собою. Рівновага в цій системі підтримується, передусім, завдяки високому духовному рівню людини. Чим вищий рівень духовності людини, то сильнішим і більшим навколо неї є шар польового захисту, її біополе, і, відповідно, психічне, соціальне, фізичне здоров'я людини, її духовна безпека і інформаційно-енергетична захищеність.

Визначено, що духовна безпека студентської молоді залежатиме в першу чергу від рівня духовного розвитку особистості самого студента, його усвідомлення ролі і значення феномена духовності у житті людини і

суспільства, володіння знаннями щодо духовного самопізнання та самовдосконалення, усвідомленого сталого духовного саморозвитку.

У другому розділі – **«Ноосферна освіта – інноваційна парадигма виховання духовності студентської молоді»** розкрито концептуальні основи вчення В. Вернадського про біосферу і ноосферу, розглянуто космопланетарну природу людини, сутнісні характеристики ноосферної освіти, спрямованої на виховання духовності студента у ноосферному вимірі.

Розглянуто людину (у контексті вчення В. Вернадського) як «планетарне явище космічного масштабу», складову біосфери і представника ноосфери, космопланетарний феномен, жителя і громадянина Землі і Всесвіту, органічну складову Єдиного Цілого – Світового Космоорганізму, яка перебуває у сталих інформаційно-енергетичних взаємозв'язках, взаємодії з усіма формами життя Землі і Всесвіту – з усім Універсумом.

Обґрунтовано, що людина, будучи космопланетарним феноменом, активною одиницею Всесвіту, повинна усвідомлено підпорядковувати своє життя універсальним космічним законам, не порушувати гармонії у цілісній інформаційно-енергетичній системі «Людина – Суспільство – Земля – Всесвіт».

Охарактеризовано такі найважливіші складові вчення В. Вернадського, як *біосфера, планетарна наукова думка (людський розум) і ноосфера*.

Розкрито сутність концепції ноосфери В. Вернадського, яка полягає в тому, що біосфера (оболонка Землі, яку заселяють живі організми) завершує біофізичний цикл у своєму розвитку й еволюціонує у напрямі розумної її організації, яка є результатом спільних, скерованих людиною якісних змін у соціоприродному середовищі. Це нове планетарне явище отримало назву «ноосфери», тобто земної оболонки, що регулюється розумом. Людство у цьому контексті розглядається як основна геологоутворююча сила планети, яка усвідомлено скеровує еволюцію біосфери Землі, перетворюючи її у ноосферу.

Виявлено на підставі аналізу концепції ноосфери В. Вернадського, що розум людини, впливаючи на всі обмінні процеси в природі, і на інформаційно-енергетичні процеси в суспільстві, є рушійним чинником еволюційних або руйнівних (інволюційних) процесів, які відбуваються на планеті. Утворюючи навколо Землі особливу інформаційно-енергетичну атмосферу, енергія людської думки, особливо енергія колективного мислення, активно впливає на характер планетарних процесів, стає головним чинником у геологічній і соціальній історії планети. У цьому контексті людський розум заявляє про себе як космопланетарний феномен, чинник пізнання і перетворення світу, що виконує роботу космічного масштабу: перетворює біосферу в ноосферу.

Визначено ноосферу як інформаційну оболонку Землі, як «планетарну свідомість», «всепланетну думку», «сферу розуму», «поле планетарного розуму», «воістину загальнолюдську спільність», яка об'єднує нації.

Розкрито сутність поняття «ноосфера» (В. Вернадський) як такий стан біосфери, коли її розвиток відбувається цілеспрямовано, коли Духовний

Розум визначатиме і скеровуватиме розвиток біосфери, суспільства в інтересах Людини, Людства, майбутнього Планети, Всесвіту.

З'ясовано, що еволюційний поступ держави, перехід її до *ноосферної цивілізації* визначатиметься, передусім, *духовним розвитком* кожної особистості, який і є рушійною силою прогресу суспільства.

Концепція ноосферного шляху розвитку суспільства органічно містить концепцію ноосферної освіти як нової парадигми освіти загалом.

Аналіз наукових публікацій, у яких досліджується проблема глобальної планетарної кризи, що охопила усі системи нашої цивілізації, зокрема і систему освіти, дозволяє дійти висновку, що вона є наслідком загальної причини – *духовно-моральної кризи* людини і, відповідно, суспільства.

Виявлено одну із найважливіших умов, що сприятиме, з нашого погляду, подоланню кризи в сучасній освіті, а саме: ноосферизація освіти, актуальність якої зумовлена необхідністю переосмислити закони життя людини на Землі, характер взаємовідносин людини, природи, суспільства і Всесвіту.

Аналіз мети, завдань, змісту ноосферної освіти, уможливив дійти висновку, що особливість ноосферної освіти полягає у тому, що вона, трактуючи людину як органічну складову космопланетарного світу, спрямована на коеволюційний співрозвиток людини і світу, на встановлення гармонійних взаємостосунків в інформаційно-енергетичних системах «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – природа», «людина – Всесвіт».

Виявлено важливу перевагу ноосферної освіти, що полягає у її спрямованості на виховання космопланетарних світоглядних орієнтирів і духовно-моральних цінностей особистості, зміни свідомості сучасної людини зі споживацької, технократичної на духовну, матеріалістичного світогляду на ноосферний, космопланетарний.

Охарактеризовано принципи ноосферної освіти, де головним, базовим є принцип природовідповідності або біоадекватності, який ґрунтується на гармонійному залученні до процесу пізнання цілісної гармонійної діяльності лівої і правої півкуль головного мозку, тобто дискурсивно-логічного та духовно-інтуїтивного мислення (Н. Антоненко, Б. Астаф'єв, Н. Маслова, М. Ульянова, І. Шванєв).

Визначено *мету* ноосферної педагогіки, що спрямована на гармонізацію взаємодії Людина – Світ на основі ноосферності (З. Количева) шляхом створення оптимальних умов для активації духовного потенціалу студентської молоді на основі ноосферних взаємин із собою, іншими людьми, суспільством, природою.

Слід зазначити, що виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти, спрямовано, в першу чергу, на формування у особистості студента соціально-планетарно-космічної відповідальності за стан біосфери і ноосфери, за розвиток земної цивілізації як складової космопланетарного світу; усвідомлення взаємозв'язку людини і еволюції людства з космосом, виховання космопланетарного світовідчуття і

світосприйняття; підготовку студентів до свідомої гармонізуючої діяльності на планеті.

Теоретичний аналіз наукових джерел з питань ноосферної освіти дає змогу дійти висновку, що ноосферна освіта спрямована на виховання людини епохи ноосфери – особистості студента ноосферного типу – Homo noosapiens, характерними ознаками якої є:

- висока духовна культура особистості студента;
- усвідомлення студентом себе не тільки громадянином своєї країни, але й Землі та Всесвіту;
- усвідомлення студентом своєї духовної єдності, неподільності з космопланетарним Світом;
- усвідомлення студентом себе суб'єктом ноосфери;
- прагнення до високих ідеалів, усвідомлення студентом пріоритету духовно-моральних цінностей і принципів у всіх напрямках життя;
- рівень ноосферної свідомості, поступовий перехід до духовної самосвідомості;
- спрямованість на підтримку і збереження життя на планеті й у Космосі;
- володіння способами ноосферної моделі взаємодії з собою і світом;
- спрямованість на принципово новий рівень буття – ноосферний, в якому людина, суспільство, природа, Всесвіт перебувають у духовній коеволюційній єдності та взаємодії.

Системний аналіз науково-теоретичного доробку В. Вернадського дає змогу зробити висновки, що його вчення про біосферу та ноосферу є основою для розуміння напряму космопланетарної еволюції Землі, суспільства, людини, світу. Воно слугує науковим фундаментом у розв'язанні низки сучасних глобальних проблем щодо взаємовідносин людини і природи, людини і суспільства, людини і Всесвіту, і стало особливо актуальним для виходу з сучасної глобальної планетарної кризи, зокрема з кризи сучасної освітньої системи, а також важливим чинником виховання духовності підростаючого покоління, зокрема, студентської молоді.

У третьому розділі – **«Інтуїція – органічна складова духовності особистості студента»** розглянуто феномен інтуїції як форму духовного пізнання та самопізнання, сучасні наукові підходи до трактування інтуїції, шляхи гармонізації діяльності духовно-інтуїтивного і логічного компонентів мислення студента як важливої складової ноосферної освіти.

Визначено, що у контексті ноосферної освіти найважливішим завданням у процесі становлення особистості студента з ноосферним рівнем свідомості є актуалізація його духовно-інтуїтивного потенціалу, виховання біоадекватного мислення – гармонізація діяльності лівої і правої півкуль головного мозку.

Як свідчить теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження, і відомі мислителі минулого (П. Могила, С. Туптало, Г. Кониський, Г. Сковорода, П. Куліш, М. Гоголь, П. Юркевич), і сучасні науковці (А. Гончаренко, О. Клізовський, О. Лосєв, В. Онищенко, Г. Сергєєв та ін.), тісно

пов'язують феномен інтуїції з серцем людини, розглядають його як джерело істинних духовних знань.

Розглянуто інтуїцію як складову духовності особистості, яка органічно взаємопов'язана з серцем людини, оскільки інтуїція виходить із його глибин, вважається голосом і розумом серця. Серце – це символ і осередок духовності людини. Воно є джерелом Вищих Духовних Почуттів, Вищої Духовної Мудрості, Вищого Духовного Пізнання, центром духовного життя людини (П. Юркевич, О. Клізовський).

Розглянуто серце людини – як інструмент духовно-інтуїтивного пізнання та самопізнання.

Визначено духовно-космічну природу людського серця, яке, маючи форму об'ємної кардіоїди, уявляє собою своєрідний резонатор голографічного типу, що реагує і приймає інформаційно-енергетичні сигнали з багатомірного простору (Г. Сергєєв, А. Васильчук, А. Гончаренко), і які передаються людині через інтуїцію.

Виділено такі *духовні функції серця* у цьому контексті :

- орган Вищих почуттів і Вищої духовної мудрості людини;
- духовно-душевну (центр духовного і душевного життя людини: любові, віри, совісті, гармонії, миру, милосердя, надії, волі, рішучості, героїзму, самовідданості);
- духовно-пізнавальну (почуття знання, мудрість, творчість, інтуїція; пізнання тонкого і фізичного світу);
- космічну, універсальну, просторову (серце як вхід в інші виміри, як провідник вищих космічних духовних енергій);
- еволюційну (джерело духовного самопізнання та самовдосконалення людини і людства, розвиток культури, цивілізації).

Виявлено, що саме розвиток сердечних якостей: здатності до любові, добра, милосердя, альтруїзму, емпатійності, щирості, вірності само посвячення, прагнення до Краси, Істини, Правди, справедливості сприяє розкриттю духовно-інтуїтивних можливостей особистості.

Як свідчить аналіз літератури з проблеми дослідження (Б. Кроче, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, А. Бергсон, К. Юнг та ін.), здатність до інтуїтивного пізнання є характерною ознакою насамперед людини високодуховної.

Виявлено закономірність, що існує між рівнем розвитку духовності особистості та ступенем актуалізації її інтуїтивних можливостей. Чим вищий рівень духовності особистості, тим більше розкритий її інтуїтивний потенціал.

Розглянуто людину як інтегральну частинку Всесвіту, космопланетарний феномен, відкрити біо-інформаційно-енергетичну систему, яка, перебуваючи в інформаційно-енергетичній взаємодії, взаємозв'язках зі всім навколишнім світом, є, відповідно, «носієм» інформації про навколишню дійсність.

Міркуючи таким чином, інтуїцію можна трактувати як особливий психічний стан високодуховної людини, за якого вона усвідомлено вступає в інформаційно-енергетичний контакт із будь-яким об'єктом Універсуму. Ця

інформаційно-енергетична взаємодія сприймається людиною як процес з'єднання, злиття її з об'єктом, який вивчається, що дає змогу миттєвого пізнання його істинної сутності.

Охарактеризовано концепції інтуїції П. Т. де Шардена, К. Юнга, П. Анохіна, біоенергетичну концепцію, які трактують інтуїцію як здатність окремих людей вступати в інформаційно-енергетичні взаємозв'язки з навколишнім середовищем.

Розглянуто *теорію фізичного вакууму та торсійних полів* сучасних вчених-фізиків Г. Шипова та А. Акімова, в якій розкривається сутність природи та внутрішні механізми інтуїції, умови, що сприяють її розкриттю та розвитку.

Теоретично доведено (Г. Шипов, А. Акімов), що кожна людина на рівні своєї надсвідомості є частинкою, голографічним фрагментом Вселенської Свідомості чи Інформаційного Поля Всесвіту. На підставі аналізу літератури з проблеми дослідження, можна дійти висновку, що у більшості людей надсвідомість відокремлена від свідомості, між ними «передбачений» певний потенційний напівпрозорий інформаційно-енергетичний бар'єр. Виявлено, що лише за умови досягнення людиною відповідного рівня духовності, цей інформаційно-енергетичний бар'єр, що існує між свідомістю та надсвідомістю, зникає, і людина на усвідомленому рівні стає здатною вступати у інформаційно-енергетичну взаємодію, контакт з будь-яким об'єктом Універсуму.

Визначено інтуїцію як здатність високодуховної людини усвідомлено долати інформаційно-енергетичний бар'єр, що існує між свідомістю і надсвідомістю, під'єднуватися до інформаційного поля будь-якого об'єкта чи явища світу фізичного чи тонкого, «зчитувати», «розшифровувати» та аналізувати необхідну інформацію.

Розглянуто людську особистість у цьому контексті як інформаційно-енергетичну структуру, яка існує і розвивається у процесі сталої взаємодії із Світовим Інформаційним Полем (Полем свідомості).

Виявлено природу інтуїтивного пізнання, що пов'язано з особливостями «правопівкульного» мислення, специфікою якого є здатність до образного просторового миттєвого сприйняття космопланетарного світу з усіма його інформаційно-енергетичними процесами.

Охарактеризовано раціональний та інтуїтивний шляхи пізнання як різні аспекти мисленнєвої діяльності, що повинні доповнювати, збагачувати та пояснювати один одного, взаємодіяти сумісно, у синтезі.

Визначено функцію інтуїції, яка, передуючи у процесі пізнання (що пов'язане з її виходом за межі логічного мислення), полягає у творчих відкриттях, винаходах, усвідомленні істинної сутності речей і явищ. Охарактеризовано функцію наукового методу, завданням якого є (виступаючи у ролі помічника інтуїції) осмислити нові ідеї, пояснити з погляду земної науки на логічному рівні, «адаптувати» до нашої реальності.

Представлено в узагальненому вигляді психологічну структуру інтуїтивно-творчого процесу, до якого входять і усвідомлені, і неусвідомлені компоненти, і

який складається із декількох ступенів (П. Симонов, Л. Попов, Я. Пономарьов, В. Зінченко):

- діяльність свідомості (спроби логічного вирішення проблеми);
- діяльність надсвідомості (інтуїтивне рішення);
- діяльність свідомості (вербалізація інтуїтивного рішення, логічне переосмислення);
- формалізація отриманого рішення (формально-логічне доведення ідеї, її перевірка тощо).

Виділено загальні умови, що сприяють розкриттю та розвитку інтуїції особистості студента:

- досягнення особистістю відповідного духовного рівня: чим вища духовність особистості, тим яскравіше виражена її здатність до вищого духовного пізнання: інформаційно-енергетичної взаємодії, контакту з вищими рівнями психічної реальності;
- гуманістична спрямованість особистості, а також такі її внутрішні психологічні властивості, як: альтруїзм, діяльна любов до усього живого на Землі, відчуття внутрішньої єдності зі світом, усвідомлення себе часткою людства, Землі, Всесвіту і глибоку відповідальність «за світ і себе у світі» (М. Бердяєв);
- інтуїтивна впевненість людини, яка допомагає долати інформаційно-енергетичний опір, бар'єр, що існує між суб'єктом і об'єктом, і сприяє створенню гармонійної взаємодії, співзвучності з об'єктом, що вивчається;
- прагнення до особистісної самореалізації на благо світу.

У четвертому розділі – **«Організаційно-методична система виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі»** представлено організаційно-методичну систему виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти та її здійснення у цілісному виховному процесі, наукове обґрунтування духовно-орієнтованого інтегрованого спецкурсу «Педагогіка духовності» для закладів вищої освіти, дослідження проблеми виховання духовності особистості студента у ноосферному вимірі.

Концептуальним положенням побудови організаційно-методичної системи є судження про те, що особистість студента – це космопланетарний феномен, єдність космічного і земного начал, громадянин Землі і Всесвіту, активна складова єдиної космопланетарної системи, яка повинна жити за духовними принципами, не порушуючи гармонії у цілісній системі. Визначені такі домінуючі ідеї побудови системи:

- важливість усвідомлення студентами ролі й значення духовності у життєдіяльності людини, суспільства, цивілізації;
- важливість усвідомлення студентами, що лише високий духовний рівень особистості закладає основи її здоров'я, забезпечує духовну безпеку особистості, можливості духовної самореалізації у світі;

виховання особистості студента як представника ноосфери спрямоване на виховання ноосферної свідомості, що включає в себе ноосферний світогляд, цілісне біоадекватне гармонійне мислення, ноосферну етичну поведінку.

Організаційно-методична система є єдністю структур, які забезпечують цілісність виховання духовності студентської молоді: організація навчального процесу на духовних засадах; духовно-моральна спрямованість виховної роботи в процесі навчання; позааудиторна виховна робота, що орієнтована на виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості; сукупність форм, педагогічних технологій досягнення поставленої мети.

Метапринципами функціонування системи є : аксіологічний, культурологічний, синергетичний, антропологічний, цілісний, особистісно-діяльнісний.

Організаційно-методична система виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі включає в себе теоретичний блок (теоретичну модель виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти) та організаційно-методичний блок практичної реалізації цієї моделі.

Теоретичний блок організаційно-методичної системи містить теоретичну модель виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти та її здійснення в цілісному педагогічному процесі університету, яка базується на синергетичному положенні про людину як надскладну відкриту інформаційно-енергетичну систему, яка розвивається, еволюціонує, духовно зростає.

Визначено *складові теоретичної моделі* щодо виховання духовності студента у ноосферному вимірі через навчально-виховний процес: використання духовних можливостей навчальних дисциплін, зокрема, спецкурсів духовного спрямування; духовні засади проведення різних форм навчальних занять, лекцій, семінарів, практичних, самостійної роботи з поєднанням останніх досягнень науки у сфері духовності, а також позааудиторну роботу зі студентами; духовні основи взаємодії викладачів і студентів; організацію духовного середовища закладу вищої освіти.

Організаційно-методичний блок названої вище системи передбачає застосування форм позааудиторної роботи, спрямованих на виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі: духовно-моральні вечори і свята, благодійні виступи, концерти, акції, групи милосердя, співпраця з благодійними організаціями, дитячими будинками; волонтерську діяльність; науково-дослідна робота студентів; студентські наукові конференції; творчі зустрічі з людьми – носіями духовності: науковцями, письменниками, поетами, композиторами, художниками; студентські клуби.

Практичне втілення завдання виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі зумовлено використанням наступних навчальних дисциплін: «Соціальна педагогіка», «Міжособистісне спілкування», «Поведінка людини в соціальному просторі», «Тренінг міжособистісного спілкування», «Духовні цінності у соціальній роботі», спецкурс «Педагогіка духовності», зміст яких містить великі потенційні можливості для розкриття та розвитку духовного потенціалу особистості студента, гармонізації його інтуїтивно-інтелектуальної сфери, ноосферізації свідомості, виховання його як космопланетарного феномена, громадянина Землі і Всесвіту. Ці

дисципліни становили освітню основу виховання духовності студентської молоді.

Слід наголосити, що засадничу роль у процесі виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти, відіграє спецкурс «Педагогіка духовності».

Визначено *мету* спецкурсу «Педагогіка духовності» – сприяти вихованню образу одухотвореної людини з космопланетарним рівнем свідомості – творця і громадянина майбутньої ноосферної цивілізації.

Використано наступні підходи при викладанні спецкурсу: *ноосферний, біоадекватний, синергетичний, епістемологічний, аксіологічний, антропологічний, культурологічний.*

Розглянуто проблемно-пізнавальне, змістовне наповнення курсу «Педагогіка духовності», що охоплює теми: «Особистість як космопланетарний феномен», «Гармонія взаємин людини і світу у контексті вчення В. Вернадського», «Феномен духовності особистості», «Концепції духовного розвитку та саморозвитку людини», «Людська свідомість: сучасне бачення», «Інтуїція як форма духовного пізнання та самопізнання», «Духовність як визначальний чинник здоров'я та духовної безпеки особистості студента», «Виховання та самовиховання душі», «Духовне становлення особистості студента у ноосферному вимірі», «Прогностичні концепції еволюції людини і людства».

Виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі включає духовну взаємодію професорсько-викладацького складу, кураторів і студентів у навчально-виховному процесі, і має такі особливості: суб'єкт-суб'єктний (діалоговий) характер, що забезпечує партнерські взаємовідносини всіх суб'єктів у процесі спільної діяльності.

Розроблено *духовно-пізнавальні та розвивально-гармонізуючі педагогічні технології* спецкурсу: використання наукової інформації; активні методи виховання: груповий та індивідуальний аналіз проблемних ситуацій, групове обговорення фрагментів художніх та документальних кінофільмів духовного спрямування (наприклад, духовний подвиг та альтруїстичні вчинки Матері Терези, О. Шиндлера – героїв однойменних кінострічок), прослуховування фрагментів класичної музики (наприклад, А. Моцарта, Л. Бетховена, Й. Баха та ін., які спрямовані на одухотворення людини і світу), знайомство з шедеврами світового мистецтва, знайомство з різними поглядами на проблеми духовності (коментування тексту); на творчо-рефлексивному етапі – написання есе, підготовка презентацій, виконання самостійних індивідуальних творчих завдань, аналіз власного духовного досвіду, переживань, використання самооцінювання; технології самодослідження, самокорекції та самогармонізації ментального та емоційного стану особистості студента; методики визначення ціннісних орієнтацій та рівня духовного розвитку особистості студента; медитації, афірмації та технології, що спрямовані на духовне, психічне та фізичне оздоровлення особистості студента; тести для виявлення рівня розкриття та розвитку інтуїтивних можливостей особистості; тренінгові вправи щодо активації інтуїтивного потенціалу студента та гармонізації діяльності

образного, духовно-інтуїтивного і логічного компонентів мислення у процесі пізнання; християнські духовні практики, поради, притчі, які настроюють студентів на образне емоційно-серцеве сприйняття та пізнання дійсності через призму серця; технології гармонізації взаємовідносин особистості з довкіллям.

Слід підкреслити, що важливими завданнями спецкурсу «Педагогіка духовності» є виховання духовності особистості студента у ноосферному вимірі, «чистої аури» душі студента, формування цілеспрямованої установки щодо духовного самопізнання та саморозвитку, оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками з цієї сфери.

Визначено поняття «ноосферний вимір» особистості студента у контексті нашого дослідження як космопланетарний вимір, характерною особливістю якого є єдність горизонтального (планетарного, психофізичного) і вертикального (космічного, духовного) вимірів людини, які у процесі її духовного зростання зливаються в єдине ціле. На цій основі відбувається біопсиходуховний синтез – «народжується» нова високодуховна людина з ноосферним рівнем свідомості, яка гармонійно співрозвивається з космопланетарним світом, утворюючи з ним коеволюційну співтворчу єдність.

Охарактеризовано планетарний і космічний виміри як складові ноосферного виміру особистості студента.

Визначено, що виховання «чистої аури» душі тісно взаємопов'язано з розвитком та саморозвитком душевності людини, яка проявляється у сердечності, щирості, чуйності, відкритості, відвертості, доброзичливості, співпереживанні, любові, теплі й світлі, які випромінює серце людини, здатності розуміти й сприймати іншу людину як самоцінність.

Акцентовано увагу у навчально-виховному процесі на вихованні розуміння у студентів, що душа (синтез почуттів, розуму та волі), будучи інформаційно-енергетичною структурою за своєю суттю, випромінює душевну енергію, яка позитивно чи негативно впливає на довкілля; на важливості усвідомлення студентами своєї космопланетарної відповідальності щодо самоконтролю, самокорекції й очищення своїх емоційно-вольової та інтелектуальної сфер від будь-яких негативних психічних проявів (руйнівних думок та почуттів, які несуть негативний інформаційно-енергетичний заряд і деструктивним чином впливають на людину і світ); надзвичайну актуальність усвідомленого культивування студентами в собі вищих почуттів, конструктивного позитивного мислення, духовної волі, що сприятиме гармонізації внутрішнього і, відповідно, зовнішнього життя людини, довкілля, підтриманню інформаційно-енергетичної рівноваги, гармонії у світі.

Слід підкреслити, що пріоритетною складовою у процесі виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості є формування ноосферної духовності та розуміння необхідності сталого духовного розвитку та саморозвитку особистості.

Розглянуто сутність поняття «ноосферна духовність», що ґрунтується на ідеї гармонійного буття людини в космічній організованості життя,

гармонійної єдності Космосу, планети Земля, Біосфери і Людства, організації взаємодії між ними на гуманістичних ноосферних засадах.

Визначено, що в основі ноосферної духовності особистості є космопланетарне начало – вимоги до себе з позицій Абсолюту, усвідомлене прагнення до високих ідеалів, духовних цінностей, устремління жити у гармонії з собою і світом за духовними принципами, пошук смислу свого існування та можливості самореалізації; усвідомлення своєї духовної відповідальності за усе, що відбувається на Землі і в Космосі.

Як свідчить аналіз наукової літератури (А. Алексеєнко, І. Бех, І. Степаненко), одухотворити людину ззовні неможливо – лише *зсередини*, оскільки процес духовного пробудження – зростання – самоперетворення і, нарешті, – духовної довершеності вимагає усвідомлених надзусиль, передусім від самої особистості.

Визначено найважливіші завдання у процесі викладання спецкурсу «Педагогіка духовності» – допомогти студентам усвідомити роль духовності, духовного саморозвитку у житті людини, суспільства, планети, космопланетарного світу, спрямувати студентів на духовне самопізнання та самовдосконалення, створити відповідні умови для розкриття та розвитку духовно-інтуїтивно потенціалу особистості студента, сприяти духовному зростанню студентської молоді.

Розглянуто духовний розвиток та саморозвиток як базову основу виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості.

Звернено увагу студентів, що, вдосконалюючись духовно, людина відповідно змінює і свою духовно-душевну (інформаційно-енергетичну) складову – своє біополе, підвищує рівень своїх вібрацій. І, таким чином, через свій внутрішній світ впливає на зовнішній світ: змінює, вдосконалює, гармонізує, одухотворяє його. Таким шляхом і відбувається природний безперервний процес духовного саморозвитку особистості та еволюція світу.

Охарактеризовано етапи щодо процесу виховання високодуховної особистості студента з ноосферним рівнем свідомості, які включають духовне самопізнання та самовиховання тілесно-фізичної, душевної і духовної складових цілісної людини – процеси, що тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою.

Перший етап – це пізнання людиною себе у всіх своїх проявах (фізично-тілесної, психічної, соціальної, духовної природи) з метою самопізнання та самовдосконалення.

Другий етап – це усвідомлене оздоровлення та гармонізація фізично-тілесної природи як складової цілісної людини.

Третій етап – душевне виховання та самовиховання – включає в себе процес саморегуляції та самокорекції емоційної-вольової та ментальної сфер людини, що спрямований на виховання позитивних душевних рис (конструктивних думок, вищих почуттів, виховання доброї волі) з метою духовно-морального оздоровлення психіки особистості.

Четвертий етап – це етап розкриття духовно-інтуїтивного потенціалу особистості, формування біоадекватного мислення.

П'ятий етап – це стан духовної довершеності – «народження» нової ноосферної людини – громадянина космопланетарного світу, яка живе і сумісно еволюціонує у гармонії з собою і світом.

Спецкурс «Педагогіка духовності» було прослухано упродовж 2015-2018 н.р. студентами 3-го курсу (кафедра соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка») – всього 240 студентів: 120 студентів спеціальності «Соціальна робота» і 120 студентів спеціальності «Соціологія».

Результати опитування, бесід, педагогічних спостережень свідчать, що студенти на перших заняттях виявили інтерес до питань духовності, інтуїції, ноосфери, але ставлення до цих проблем було різним. На підставі аналізу творчих робіт, спостережень зроблено висновок, що більшість студентів виявили на початку середній (120 осіб) і низький рівні (60 осіб) щодо зацікавленості проблемами духовності, 60 осіб – високий рівень. На наш погляд, це пов'язано з відсутністю духовної складової у змісті освіти сучасної школи усіх ступенів, зокрема, вищої школи.

Після завершення вивчення спецкурсу «Педагогіка духовності» було встановлено, що у студентів значно підвищилась мотивація щодо проблем духовного самопізнання та самовдосконалення: 120 осіб продемонстрували високу зацікавленість щодо питань духовного розвитку та саморозвитку особистості, розкриття та розвитку інтуїтивного потенціалу особистості, виявили глибокий інтерес до глобальних проблем людства щодо його духовної безпеки, побудови ноосферної цивілізації, виховання людини як космопланетарного феномена, представника ноосфери. 80 осіб відмітили, що їм було дуже цікаво, але вони не впевнені в тому, що будуть у подальшому працювати над своїм власним духовним самовдосконаленням; 40 осіб відповіли, що ці проблеми не є для них близькими.

Як свідчать результати аналізу письмових відповідей студентів щодо важливості й необхідності спецкурсу «Педагогіка духовності» для їхнього духовного розвитку, 180 студентів відповіли, що, на їхню думку, він є надзвичайно важливим, своєчасним і актуальним, але необхідно збільшити кількість годин на практичні заняття і починати його викладати з 1-го курсу і включно до закінчення навчання в університеті.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено та обґрунтовано теоретико-методологічні засади виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти та представлено теоретичну модель виховання духовності особистості студента у ноосферному вимірі та її здійснення в цілісному педагогічному процесі університету.

Результати нашого дослідження свідчать про досягнення визначеної мети, вирішення поставлених завдань, що дає підставу для таких висновків:

1. Розглянуто загальну методологію дослідження, що ґрунтується на системі методологічних підходів: *аксіологічному, синергетичному, ноосферному, антропологічному, культурологічному, цілісному.*

Здійснено теоретико-методологічний аналіз природи духовності особистості на основі міждисциплінарного синергетичного підходу як єдності духовно-душевної і тілесної форм життя, де дух є визначальним, творчим началом, який формує і одухотворяє людську душу, а через душу тіло людини.

Узагальнюючи погляди сучасних науковців щодо феномена духовності, можна дійти висновку, що і у сучасній педагогіці, і у філософській, психологічній науках, духовність особистості пов'язують з усвідомленням своєї єдності із Всесвітом, прагненням до Вищих Цінностей, Гармонії, самовдосконалення та саморозвитку, творчості, самореалізації, устремлінням жити у гармонії із собою і світом, з потребою служити людям, добру і світу.

Визначено, що Людина, Людство, Суспільство, Земля, Всесвіт – це єдиний інформаційно-енергетичний космопланетарний організм, усі складові якого перебувають у сталих взаємозв'язках та взаємодії, впливають та обумовлюють одне одного (концепція біосфери і ноосфери В. Вернадського).

Розглянуто людину як космопланетарний феномен, єдність космічного (духу і душі) і земного (тілесного) начал, мікро- і макрокосм одночасно, яка має не тільки фізичне тіло, але й тонкі тіла – біополе – інформаційно-енергетичний каркас, завдяки якому вона тісно взаємопов'язана як з соціально-природним довкіллям, так і з Космосом.

Виявлено, що чим вищий рівень духовності людини, тоїм міцнішим і більшим є її біополе, яке забезпечує єдність організму людини як цілісної космопланетарної системи (духу, душі й тіла), а також її адекватну інформаційно-енергетичну взаємодію з космопланетарним світом (насичення духовною і соціоприродною енергією).

Теоретично доведено, що високий духовний рівень особистості є запорукою її психічного, фізичного, соціального здоров'я, її духовної безпеки, інформаційно-енергетичного захисту від негативних впливів довкілля.

Виділено умови забезпечення духовної безпеки особистості студента, і, відповідно, біосфери, ноосфери, цивілізації, оскільки на інформаційно-енергетичному рівні – це єдина космопланетарна система. Ключовими серед них є: високий духовно-культурний рівень особистості студента; усвідомлення студентом себе невід'ємною часткою Єдиного Цілого – Світобудови; дотримання Універсальних Духовних Законів Світу: Єдності, Гармонії, Любові, Істини, Добра, Милосердя; спрямованість на стале духовне самовдосконалення.

2. З'ясовано, що у контексті вчення про ноосферу В. Вернадського, Людина, Суспільство, Земля, Всесвіт – це невід'ємні компоненти Єдиної Космопланетарної Системи, усі складові якої перебувають у сталій інформаційно-енергетичній взаємодії, взаємопроникненні та взаємообміні. Це єдиноприродна система, що функціонує за єдиними космічними

законами, які діють і у людині (мікрокосмі), суспільстві, і у Всесвіті (макрокосмі).

Визначено людину як активну складову Світобудови, яка, перебуваючи у сталих інформаційно-енергетичних взаємозв'язках і взаємодії з космопланетарним світом, сама здійснює інформаційно-енергетичний вплив на довкілля: позитивний чи негативний, залежно від своєї духовної або бездуховної спрямованості.

На підставі аналізу літератури з проблеми дослідження теоретично доведено, що лише високий духовний рівень людини утворює життєтворчу єдність особистості з космопланетарним світом, їхній гармонійний та адекватний інформаційно-енергетичний взаємообмін і взаємодію, що і забезпечує гармонійну рівновагу в інформаційно-енергетичній системі «Людина – Суспільство – Земля – Всесвіт».

3. Охарактеризовано сутність ноосферної освіти як інноваційної парадигми виховання духовності студентської молоді, що спрямована на відновлення екологічної рівноваги на планеті та появу нової високодуховної ноосферної людини, яка усвідомлено прагне жити у гармонії і сумісно еволюціонувати з біосферою, соціальним довкіллям і ноосферою.

Визначено *мету* ноосферної освіти – виховати космопланетарну людину з ноосферним рівнем свідомості, що передбачає вирішення таких завдань:

- виховання екологічного ноосферного світогляду, космо-ноосферного світобачення, що закладається на духовно-моральних цінностях і в основі якого лежить ідея єдності (неподільності) людини і світу, світогляду, орієнтованого на їхні гармонійні партнерські взаємини, соціоприродний співрозвиток людини та світу;
- виховання цілісного мислення – біоадекватного екологічно здорового мислення, яке засноване на гармонійній діяльності лівої і правої півкуль головного мозку, що надає студенту можливість адекватного цілісного сприйняття дійсності у процесі пізнання Світу: природи, суспільства, людини, Всесвіту у всіх їхніх внутрішніх взаємозв'язках, взаємодії та взаємовпливах;
- виховання етичної біоадекватної поведінки (екологічна етика), що ґрунтується на особистісно-ноосферній взаємодії особистості студента з іншими людьми, суспільством, Землею, Всесвітом, гармонізації взаєностосунків у інформаційно-енергетичних системах «людина–людина», «людина–суспільство», «людина–природа», «людина–Всесвіт».

Представлено принципи ноосферної освіти, де базовим вважається принцип *природовідповідності* або *біоадекватності*, який реалізується у низці таких принципів: екологізації, системності, гармонізації, гуманізації, інструментальності, особистісно-орієнтованої освіти, потенційної інтелектуальної безпеки, що спрямовані на розкриття та розвиток інтуїтивно-духовного потенціалу особистості студента, гармонізацію роботи великих півкуль мозку, виховання особистості з ноосферним рівнем свідомості, яка живе в гармонії з собою і космопланетарним Світом.

З'ясовано, що ноосферна освіта спрямована на соціоноосферний розвиток особистості студента, виховання його як суб'єкта ноосфери, громадянина Світу, людини з ноосферним рівнем свідомості, особи, яка, усвідомлюючи ідеї В. Вернадського про єдність і глобальність життя, відчуває свою планетарно-космічну відповідальність за життя і еволюцію на Землі і в Космосі; людини-творця, людини-альтруїста, людини-гармонізатора, людини – носія духовності, яка прагне до самовдосконалення, розкриття свого духовного потенціалу; орієнтована на пошук життєвої місії і особистісної самореалізації; є творцем власного життя; перебуває у гармонійній інформаційно-енергетичній єдності зі світом; дотримується норм соціоприродної (ноосферної) етики у взаємодії з довкіллям.

4. Розглянуто феномен інтуїції як органічну складову духовності особистості, форму духовного пізнання та самопізнання, шляхи самоактуалізації інтуїтивного потенціалу особистості студента та гармонізації діяльності духовно-інтуїтивного і логічного компонентів мислення особистості як важливої складової ноосферної освіти.

Визначено інтуїцію як особливий психічний стан високодуховної людини, за якого вона усвідомлено підключається до інформаційно-енергетичного поля будь-якого об'єкта чи явища космопланетарного світу, «зчитує» й аналізує необхідну інформацію. Сам процес інтуїтивного пізнання на свідомому рівні сприймається людиною як з'єднання, злиття суб'єкта з будь-яким об'єктом Універсуму.

Виявлено *шляхи* самоактивації інтуїції, а також гармонізації лівої і правої півкуль головного мозку (інтуїтивного і логічного компонентів мислення), до яких можна зарахувати:

- концентрацію, зосередженість свідомості людини на предметі, що вивчається, глибоке і ґрунтовне його знання;
- духовні практики;
- інформаційно-енергетичну взаємодію з науковими, мистецькими першоджерелами, класичною музикою, літературою духовного спрямування, що підвищує духовний рівень людини, пробуджує її духовно-інтуїтивні здібності;
- біоадекватну REAL-методику ноосферної освіти (Н. Маслоу), у якій представлено етапи релаксації (накопичення інформації, робота правої творчої півкулі в стані спокою), що чергуються з етапами активності (тренування лівої півкулі: логіка, аналіз, синтез інформації). Використовуючи біоадекватну REAL-методику, викладач у процесі навчання, включає увесь діапазон хвиль головного мозку студента: і альфа-, і тета-, і бета-ритми. В результаті синхронізується робота лівої і правої півкуль головного мозку, що сприяє гармонізації свідомості, здійснює благодатну дію на духовне, душевне, соціальне і фізичне здоров'я особистості студента.

5. Розроблено та обґрунтовано теоретичну модель виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти та її здійснення в цілісному педагогічному процесі університету, яка включає такі складові: духовно-орієнтовані дисципліни гуманітарного циклу: «Соціальна

педагогіка», «Міжособистісне спілкування», «Поведінка людини в соціальному просторі», спецкурс «Педагогіка духовності», різноманітні форми позааудиторної виховної роботи, що спрямовані на виховання духовності студента у ноосферному вимірі, відповідне навчально-методичне забезпечення цілісного педагогічного процесу, створення духовної атмосфери у взаємостосунках «викладач-студент», організацію духовного середовища у закладі вищої освіти.

В процесі впровадження організаційно-методичної системи, спрямованої на виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі, було помічено у студентів недостатність духовної культури, відсутність глибоких знань та усвідомлення значення ролі духовності у житті людини та поступу людства, взаємозв'язку духовного, психічного, соціального, фізичного здоров'я особистості, визначальної ролі духовності у забезпеченні духовної безпеки людини та встановлення гармонійних взаємостосунків із довкіллям, не сформованість внутрішньої мотивації щодо духовного самопізнання та самовдосконалення, а також брак знань щодо шляхів власного самовиховання; недостатню обізнаність із теорією ноосфери В. Вернадського, з питаннями, пов'язаними з вихованням ноосферної людини, побудови ноосферної цивілізації. Організаційно-методична система і була спрямована на вирішення цих завдань.

6. Розроблено та теоретично обґрунтовано авторський спецкурс «Педагогіка духовності» у контексті теоретичної моделі виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі, де особлива увага приділяється цілеспрямованому вихованню установки щодо сталого духовного самопізнання та самовдосконалення, шляхам духовного саморозвитку, розгляду теоретичних питань щодо феномена духовності, проблемам ноосферного суспільства, ноосферної людини з урахуванням останніх досягнень сучасної науки.

Виявлено ефективність застосування у процесі викладання спецкурсу епістемічного підходу. Освітня *епістема* – це цілісна сукупність навчально-пізнавальних завдань, об'єднаних ідеєю розгляду теми в різноманітних аспектах: науковому (філософському, психологічному, педагогічному), соціокультурному, історичному, естетичному, екологічному тощо. Як опорні, запропоновані такі епістемі: особистість як космопланетарний феномен, дух, душа, тіло, духовність, бездуховність, духовна безпека, біосфера, ноосфера, ноосферна цивілізація, ноосферна освіта, ноосферний вимір особистості, ноосферна людина, ноосферна свідомість, ноосферний світогляд, ноосферне біоадекватне мислення, ноосферна поведінка, інтуїція, духовне пізнання та самопізнання, виховання душі, духовний розвиток та саморозвиток, що охоплюють усі аспекти проблеми, пов'язаної з особистістю як космопланетарним феноменом.

З'ясовано, що використання духовно-пізнавального та гармонійно-розвиваючого педагогічного інструментарію у процесі викладання спецкурсу створює сприятливі умови щодо виховання ноосферної духовної свідомості у студентській молоді.

Завдяки впровадженню спецкурсу «Педагогіка духовності» була помічена позитивна тенденція збільшення кількості студентів, які виявили глибокий внутрішній інтерес до проблеми духовності і духовного самовдосконалення. Слід відмітити, якщо перед початком проведення спецкурсу з 240 студентів лише 60 студентів виявили високий рівень, 120 осіб – середній і 60 осіб – низький рівні щодо зацікавленості проблемами духовності, то після вивчення спецкурсу – 120 осіб продемонстрували високий рівень, 80 студентів – середній рівень і 40 студентів – низький рівні щодо означеної проблеми.

Отже, на наш погляд, спецкурс «Педагогіка духовності», як свідчать наші педагогічні спостереження, аналіз письмових робіт студентів, бесід з ними, сприяє вихованню у студентської молоді внутрішньої мотивації щодо духовного самопізнання та самовдосконалення, усвідомлення значення ролі духовності у житті людини, людства на біосферному та ноосферному рівнях, подальшому розвитку земної цивілізації.

Узагальнюючи викладені вище міркування, доходимо висновку, що спецкурс «Педагогіка духовності» може бути використаний як теоретичне підґрунтя для розробки різноманітних інтегральних, духовно-орієнтованих спецкурсів, спрямованих на озброєння студентів не тільки теоретичними знаннями щодо становлення духовності студентської молоді, гармонізації її духу, душі й тіла, але й вміннями духовного самопізнання та самовдосконалення, і які можуть стати важливими чинниками виховання особистості студента у ноосферному вимірі.

Проведене дослідження дозволило визначити перспективні напрями подальшої розробки означеної проблеми:

- наукове обґрунтування і розробка чіткої системи духовного виховання та самовиховання підростаючого покоління для усіх ланок сучасної школи (починаючи з дошкільних установ);
- розробка відповідних духовно орієнтованих спецкурсів для студентів (бакалаврату, магістратури), враховуючи їхню спеціалізацію за фахом;
- методична розробка інноваційних виховних технологій, що спрямовані на виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості;
- ґрунтовне дослідження кращого зарубіжного досвіду із виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості в умовах сучасного освітнього простору;
- ґрунтовне вивчення теоретико-практичної складової системи ноосферної освіти за кордоном.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Тюріна Т. Г. Виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі: монографія. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 284 с.

2. Тюріна Т. Г. Феномен духовності особистості: монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2009. 232 с.

3. Тюріна Т. Духовна педагогіка: витоки, сутність та перспективи розвитку: монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2005. 276 с.

4. Тюріна Т. Духовне становлення особистості з погляду синергетики: монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2012. 216 с.

5. Тюріна Т. Інтуїція: синергетичний підхід. – Львів: СПОЛОМ, 2010. 136 с.

Колективні монографії

6. Тюрина Т. Г. Ноосферная педагогика – важнейший фактор гармонизации человека и мира. Ноосферное образование в евразийском пространстве. Том шестой: Ноосферное образование как механизм устойчивого развития России в XXI веке: коллективная научная монография. – СПб.: Астерион, 2016. 576 с. С. 354–370.

7. Тюрина Т. Г. Ноосферный человек – ноосферное образование – ноосферная цивилизация. В. И. Вернадский и ноосферная парадигма развития общества, науки, культуры, образования и экономики в XXI веке: коллективная монография. В 3-х томах. Том 1. – СПб.: Астерион, 2013. 574 с. С. 325–338.

8. Тюріна Т. Роль сакрального мистецтва, літератури духовного спрямування та молитовної практики у процесі духовного розвитку особистості (синергетичний підхід). Мистецтво виховання Людини: колективна монографія. – Київ: Вид-во «Педагогічна думка», 2017. 304 с. С. 288–303.

Навчальні посібники

9. Тюріна Т. Бердник О. П. Вернадський В. І. Історія соціологічної думки: навчальний енциклопедичний словник-довідник. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2016. 687 с. С. 467–470. С. 481–485.

10. Тюріна Т., Уманець Н. Людина та сім'я: навч. посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 200 с.

11. Тюріна Т. Міжособистісне спілкування: навчально-методичний комплекс для студентів базового напрямку 8.040201 «Соціологія» спеціальності 6.1301.02 «Соціальна робота» національного університету «Львівська політехніка». – Львів: СПОЛОМ, 2011. 88 с.

12. Тюріна Т., Кудрик Л., Сурмяк Ю., Шиян О. Організація самовиховання особистості: навчально-методичний посібник для вчителів і викладачів, організаторів виховного процесу. – Львів: ЛОІППО, 2011. 80 с.

13. Тюріна Т., Кудрик Л. Поведінка людини в соціальному довіллі: навчально-методичний комплекс для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форми навчання національного університету «Львівська політехніка». – Львів: СПОЛОМ, 2011. 78 с.

14. Тюріна Т. Шляхи духовного формування особистості: книга для педагогів, психологів, філософів. – Львів: СПОЛОМ, 2007. 116 с.

Публікації у наукових фахових виданнях України

15. Тюріна Т. Авторська школа М. Чумарної // Шлях освіти. – 2001. – № 3. 60 с. С. 28–31
16. Тюріна Т. Бездуховність як чинник саморуйнування людини і суспільства (у контексті інформаційно-енергетичної парадигми) *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: збірник наукових праць / за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми» (24 травня 2016 року, м. Київ); Ч. 1– Вип. 3 (78). – Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 378 с. С. 287–300.
17. Тюріна Т. Взаємозв'язок фізичного і духовного у становленні сучасної молоді. *Наукові записки*. Серія педагогіка і психологія. – Тернопіль, 1998. – № 3. 206 с. С. 155–159.
18. Тюріна Т. Витоки духовної еволюції людства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. – Вип. 3/22. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2007. 252 с. С. 196–206.
19. Тюріна Т. Виховання душі. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. праць. – К.: КНЛУ, 2003. – № 24. 204 с. С. 126–132.
20. Тюріна Т. Виховний ідеал людини третього тисячоліття: педагогічні роздуми. *Теоретичні питання освіти та виховання*: зб. наук. праць. – Вип. 17. – К.: КНЛУ, 2001. 179 с. С. 36–41.
21. Тюріна Т. Вища освіта третього тисячоліття: сучасне бачення. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. – Вип. 3(26). – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2008. 196 с. С. 154–164.
22. Тюріна Т. Вчення Живої Етики та одухотворення сучасної педагогіки. *Теоретичні питання освіти та виховання*: зб. наук. праць. – К.: КНЛУ. – № 8. – 2000. 179 с. С. 80–86.
23. Тюріна Т. Г. Внутрішні механізми процесу одухотворення людини з погляду християнського віровчення. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових праць. – Вип. 6 (75). – Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 316 с. С. 249–262.
24. Тюріна Т. Г. До проблеми кризи сучасної освіти (у світлі ноосферної концепції В. І. Вернадського). *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових праць. – Вип. 6 (69). – Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 248 с. С. 192–203.
25. Тюріна Т. Г. До проблеми цілісності людини (триєдності духа, душі й тіла): аналітичний огляд. *Теоретичні питання освіти та виховання*: зб. наук. праць. Вип. 9. – К.: КНЛУ, 2000. 174 с. С. 135–145.
26. Тюріна Т. Г. Людська думка як важливий чинник формування ноосферної особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових праць. – Вип. 2(65). – Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 256 с. С. 192–203.

27. Тюріна Т. Г. Спецкурс «Феномен інтуїції з погляду сучасної науки як важливий чинник розкриття творчих можливостей студентської молоді. *Теорія та методика навчання фізичній культурі та основам здоров'я*. Серія: Валеологія: сучасність і майбутнє. Випуск 5. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. № 818. – Харків, 2008. 240 с. С. 202–211.

28. Тюріна Т. Г. Феномен інтуїції з погляду сучасної науки. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. праць. – К.: КНЛУ, 2002. – № 20. 197 с. С. 175–182.

29. Тюріна Т. Г. Феномен ноосферної людини у контексті ідеї всеєдності В. І. Вернадського. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових праць /за матеріалами VI Міжн. наук.-практ. конф. «Духовно-культурні цінності виховання людини» 27 травня 2015 р.– Вип. 3(66). – Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 303 с. С. 241-250.

30. Тюріна Т. До питання космізації сучасного виховання. *Гуманізація навч.-виховного процесу*: наук.-метод. зб. – Вип. VII. – Слов'янськ, 2000. 308 с. С. 147–162.

31. Тюріна Т. Духовна еволюція людини: сутність, шляхи та етапи. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. праць. – К.: КНЛУ, 2003. – № 24. (ч. II). 210 с. С. 103–111.

32. Тюріна Т. Духовне виховання й самовиховання цілісної людини //Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. 160 с. С. 99–106.

33. Тюріна Т. Еволюція свідомості сучасної людини як важливий фактор гармонізації суспільних відносин. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики*: межд. межв. сб. науч. раб. Вип. 36. – Киев – Москва – Одесса – Запорожье, 2007. 460 с. С. 387–394.

34. Тюріна Т. Ідеї космізму у педагогіці ХХ століття. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. праць. –К.: КНЛУ, 2002. – № 19. 208 с. С. 175–182.

35. Тюріна Т. Інтуїтивні компоненти творчого процесу. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. – 2005. – Вип. 20. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 295 с. С. 193–200.

36. Тюріна Т. Інтуїція як одна із форм духовного пізнання: педагогічне бачення. *Гуманізація навч.-вих. процесу*: наук.-метод. зб. – Слов'янськ, 2000. – Вип. IX. 360 с. С. 67–77.

37. Тюріна Т. Педагогіка духовності: синергетичний підхід. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових статей.- Вип. 1 (30). Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. 192 с. С. 144–162.

38. Тюріна Т. Роль педагога у процесі організації духовного самовдосконалення студентської молоді. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2005. – Вип. 19. – Ч. 2. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 326 с. С. 207–216.

39. Тюріна Т. Спецкурс «Основи духовної педагогіки» – як важливий чинник духовного формування студентської молоді. *Духовність*

особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. – Вип. 6/12. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2005. 248 с. С. 151–163.

40. Тюріна Т. Сучасні загальнонаукові засади космічної педагогічної антропології. *Вісник Львівського університету. Серія педагогіка*. Вип. 18. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 272 с. С. 11–18.

41. Тюріна Т. Сучасні психологічні концепції про духовну еволюцію людини. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. праць. – Вип. ХУ. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПІ, 2001. 282 с. С. 206–216.

42. Тюріна Т. Феномен творчої інтуїції: сучасне бачення *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості*: зб. наукових праць. – Т. 12. – Вип. 5. – Ч. II. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 280 с. С. 251–259.

43. Тюріна Т. Формування духовних ціннісних орієнтацій – нагальна потреба нашої доби. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. – 2006. – Вип. 21. Ч. 1. – Львів. Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 353 с. С. 104–113.

44. Тюріна Т. Школа М. Чумарної у контексті формування духовності особистості. // Директор школи, лицею, гімназії. – 2006. – № 5. 90 с. С. 25–26..

45. Тюріна Т. Шляхи гуманізації та одухотворення сучасної освіти. *Теоретичні питання освіти та виховання*: зб. наук. праць. – Вип. 16. – К.: КНЛУ, 2001. 152 с. С. 57–60.

46. Тюріна Т. Взаємозв'язок фізичного, психічного і духовного здоров'я людини: педагогічні міркування. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: зб. наук. праць. – КНЛУ, 2002. – № 23. 204 с. С. 51–55.

47. Тюріна Т., Євтух М. До проблеми одухотворення змісту освіти магістрів психолого-педагогічного профілю. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. – 2009. – Вип. 25. Ч. 3. 377 с. С. 103–111.

48. Тюріна Т., Микитюк О. Високодуховна людина – представник нової ноосферної цивілізації третього тисячоліття. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. – Вип. 4(51). – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. 216 с. С. 134–145.

49. Тюріна Т., Янковська Ж. Духовні аспекти суфізму. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. – Вип. 2 (8). – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2005. 245 с. С. 187–189.

50. Тюріна Т., Янковська Л., Янковська Ж. Духовна еволюція людства: прогностичне бачення. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць – Вип. 1(20). – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2007. 236 с. С. 197–202.

51. Тюріна Т. До питання гуманізації змісту педагогіки як навчальної дисципліни. *Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі*: наукові праці міжн. наук.-практ. конф. 27–29 вересня 1999 р. – Слов'янськ, 1999. 220 с. С. 26–30.

52. Tyurina T. G. Internal Mechanisms of a Humans Spiritualization in Respect to Christianity *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових праць /за матеріалами VII Міжнародної науково-

практичної конференції «Одухотворений образ Людини культури ХХІ століття: методологія, теорія і практика» (24 травня 2016 року, м. Київ). – Вип. 3 (72). – Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 356 с. С. 308–320.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

53. Тюрина Т. Г. Формирование духовности студенческой молодежи – важнейшая задача ноосферного образования. // *Высшее образование сегодня*. – 2014. – № 12. 100 с. С. 90–95.

54. Тюрина Т. Человек – Общество – Земля – Вселенная: взаимосвязи, взаимовлияние и взаимодействие (синергетический подход) // *Сознание и физическая реальность*. Том 18. – Москва: Фолиум, 2013. – № 11. 50с. С. 2–9.

55. T. G. Tjurinova. Duchovnost osobnosti – synergeticky pristup // *Eniologie člověka*. Vedecko-odborny časopis, cislo 2, 2014, www.eniologiecloveka.cz. Sovenio s.r.o., U Janskeho dvora 2667/6, 690 03 Breclav, Česka republika, IČ 28299027 www.sovenio.cz. 44s. S. 8 – 10. info@eniologiecloveka.cz

56. T. G. Tjurinova. Fenomén intuice: současné přístupy// *Eniologie člověka*. Vedecko-odborny časopis, cislo 3, 2015, www.eniologiecloveka.cz. Sovenio s.r.o., U Janskeho dvora 2667/6, 690 03 Breclav, Česka republika, IČ 28299027 www.sovenio.cz. 68 s. S. 11–14. info@eniologiecloveka.cz

Публікації у наукометричних виданнях

57. Тюріна Т., Зачепа А. Духовність як визначальний чинник духовного здоров'я особистості та суспільства (у світлі вчення про ноосферу В. Вернадського). *Врачебное дело*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з питань охорони психічного здоров'я «*Психічне здоров'я: глобальні виклики ХХІ ст.*» № 7, (1144), 2017. 280с. С. 255–260.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

58. Тюрина Т. Г., Климанская Л. Д. Ноосферизация образования – важнейший фактор преодоления кризиса в современном обществе. *Конфликты в современном мире: международное, государственное и межличностное измерение: материалы V Межд. научной конференции*. (Россия) Саратов, 8 апреля 2016 года. – М.: Изд-во «Перо», 2016. 976с. С. 266–269. (Электронное издание).

59. Тюріна Т. Бездуховність як причина жорстокості та насилля. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Вид-во «Стереарт», 2014. 802 с. С. 608–609.

60. Тюріна Т. Г. Людина як складна інформаційно-енергетична система (у контексті досліджень А. Васильчука). *Ноосферна парадигма в публічному*

управлінні: теорія, історія, сучасність: матеріали наук.-практ.конф., 15 березня 2017 р. – Х.: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2017. 208 с. С. 148–153.

61. Тюріна Т.Г., Зачепа А.М., Стахневич В.І. До проблеми взаємозв'язку екологічного стану планети з рівнем морально-духовного розвитку людського суспільства. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку*: матеріали VI міжн. наук.-практ. конференції, квітень 2008р.: у 4-х т.– Харків, 2008. – Т. 3. 400 с. С. 198–202.

62. Тюріна Т. Духовність як джерело енергії і здоров'я сучасної людини. *Здоровий спосіб життя*: зб. матеріалів II міжрегіональної наук.-практ. конф. 13–14 вересня 2002 року м. Славута. – Львів, 2002. 107 с. С. 95–97.

63. Тюріна Т., Зачепа А., Микитюк О. Духовно-психічне здоров'я викладача як важливий фактор ефективності освітнього процесу. *Управління в освіті*: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конференції, 18–19 квітня 2013 р. – Львів: Вид-во «Тріада Плюс», 2013. 360 с. С. 255–257.

64. Тюріна Т., Равчина Т. Емоційна саморегуляція як один із шляхів подолання конфліктів. Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. 31 травня – 2 червня 2007 р. – Львів. 235 с. С. 211–214.

65. Тюріна Т., Кудрик Л., Сурмяк Ю. Завдання освіти й виховання у контексті ноосферної освітньої парадигми. *Управління в освіті*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конференції, 14–12 квітня 2011 р. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 260 с. С. 156–157.

66. Тюріна Т., Зачепа А., Микитюк О. Людина, суспільство і Всесвіт: взаємозв'язки та взаємодія. На шляху до синтезу філософії, науки та релігії. Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конференції «*Людина, Всесвіт, Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи*», 19–20 квітня 2013 року. Вид-во Львівської політехніки, 2013. 200 с. С. 86–90.

67. Тюріна Т. Роль сакрального мистецтва у процесі одухотворення особистості. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво*: збірник матеріалів VII Міжнародної конференції, 24 листопада 2014 р. – Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2014. 256 с. С. 207–208.

68. Тюріна Т., Микитюк О. Шляхи формування екологоорієнтованого світогляду особистості у навчальному закладі. Матеріали 111 Міжн. наук.-практ. конференції «*Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика*» 30–31 травня 2012р.: у 2 ч. – Суми: НІКО, 2012. – Ч. 2. 172 с. С. 3–5.

Статті, які додатково відображають наукові результати дисертації

69. Тюріна Т. Г., Зачепа А. М. Роль серця у процесі духовного становлення особистості // *Військово-науковий вісник*. Львів: Академія сухопутних військ. – 2012. – Вип. 17. 262 с. С. 71–83.

70. Тюріна Т. Г. Основи духовної педагогіки. Філософсько-педагогічні нариси – Львів: Львівський державний інститут фізичної культури, 1998. – 76 с.

71. Тюріна Т. Г., Євтух М. Б. Структурні компоненти феномена духовності: сучасне бачення. *Здоровий спосіб життя*: зб. наук. статей. – Львів: ПП «Бодлак», 2006. – Вип. 14. 91 с. С. 59–61.
72. Тюріна Т. До проблеми еволюції свідомості сучасної людини. *Здоровий спосіб життя*: зб. наукових статей. – Львів, 2005. – Вип. 5. 92 с. С. 84–87.
73. Тюріна Т. До проблеми феномена духовності людини. *Здоровий спосіб життя*: зб. наук. статей. Львів: ПП «Бодлак», 2006. – Вип. 10. 80 с. С. 56–60.
74. Тюріна Т., Зачепа А., Кудрик Л., Равчина Т. Духовний розвиток та саморозвиток особистості: релігійний підхід. Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Львів: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; Вид-во «Логос», 2012. – Книга 11. Частина 2: *Філософія. Політологія*. Частина 3: Сакральне мистецтво. 662 с. С. 180–185.
75. Тюріна Т. Еволюційна місія людини у філософській спадщині О. Бердника. Історія релігії в Україні: науковий щорічник. – Львів: *Львівський музей історії релігій*: вид-во «Логос», 2010. 1064 с. С. 469–473.
76. Тюріна Т. Еволюція людської душі з погляду синергетики. Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Львів: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; вид-во «Логос», 2011. – Книга 11. 666 с. С. 100–109.
77. Тюріна Т., Кудрик Л., Сурмяк Ю. Завдання виховання у контексті ноосферної парадигми освіти. // Педагогічна думка. – № 1. – 2011. 90 с. С. 52–61.
78. Тюріна Т. Людина як біоенергоінформаційна система: сучасне бачення. *Здоровий спосіб життя*: зб. наук. статей. – Львів: ПП «Бодлак», 2005. – Вип. 6. 87 с. С. 63–65.
79. Тюріна Т. Поняття «Дух» у світлі релігійних, духовно-езотеричних філософських та наукових підходів. *Здоровий спосіб життя*: зб. наук. статей. – Львів: ПП «Бодлак», 2006. – Вип. 12. 82 с. С. 71–77.
80. Тюріна Т. Фізичне виховання підлітків у сім'ї. *Фізична культура, спорт та здоров'я*: зб. наук. робіт. – Харків: ХаДІФК, 1997. 362 с. С. 343–345.
81. Тюріна Т., Равчина Т. Організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача вищої школи і студента у контексті сучасних освітніх викликів. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи*: у 3-х томах. Т. 3. *Педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи*: зб. наук. праць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 406 с. С. 20–29.

АНОТАЦІЇ

Тюріна Т. Г. Виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання». – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад виховання духовності студентської молоді у контексті ноосферної освіти.

Описано методологію дослідження. У дисертації здійснено теоретико-методологічний аналіз природи духовності особистості, сутності понять «дух», «душа», «тіло» в їхньому еволюційному розвитку, використовуючи філософські та психолого-педагогічні підходи. Розкрито змістові та функціональні характеристики категорії «духовність». Виявлено роль духовності як визначального чинника психічного, соціального, фізичного здоров'я та духовної безпеки особистості студента.

Охарактеризовано космопланетарну природу людини (у світлі вчення про біосферу та ноосферу В. Вернадського). Визначено мету, завдання та принципи ноосферної освіти, що спрямовані на виховання особистості студента з ноосферним рівнем свідомості: ноосферним світоглядом, цілісним гармонійним біоадекватним мисленням та ноосферною поведінкою.

Розглянуто феномен інтуїції як органічної складової духовності особистості, шляхи актуалізації інтуїції та гармонізації діяльності духовно-інтуїтивного і логічного компонентів мислення студентської молоді як важливої складової ноосферної освіти.

Представлено організаційно-методичну систему виховання духовності студентської молоді у ноосферному вимірі. Розроблено теоретичну модель виховання духовності студентської молоді в контексті ноосферної освіти в цілісному педагогічному процесі університету.

У дисертації науково обґрунтовано та розроблено навчально-методичне забезпечення авторського інтегрованого спецкурсу «Педагогіка духовності» для закладів вищої освіти, який спрямований на виховання особистості студента як космопланетарного феномена – громадянина Землі і Всесвіту.

Охарактеризовано зміст, методи та етапи процесу духовного становлення особистості студента на основі синергетичного підходу сучасної постнекласичної науки. Обґрунтовано теоретико-методологічну концепцію виховання духовності особистості студента у контексті ноосферної освіти.

Ключові слова: цілісна людина як синтез духу, душі й тіла, духовність, бездуховність, духовна безпека особистості студента, ноосферна концепція В. Вернадського, людина як космопланетарний феномен, ноосферне суспільство, ноосферна освіта, ноосферна людина, ноосферна свідомість, інтуїція як форма вищого духовного пізнання та самопізнання, біоадекватне мислення, становлення духовності особистості студента у ноосферному вимірі, педагогіка духовності.

Тюрина Т. Г. Воспитание духовности студенческой молодежи в контексте ноосферного образования. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 «Теория и методика воспитания». – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля, Киев, 2018.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методологических основ воспитания духовности студенческой молодежи в контексте ноосферного образования.

Описана методология исследования. В диссертации осуществлен теоретико-методологический анализ природы духовности личности, сущности понятий «дух», «душа», «тело» в их эволюционном развитии. Рассмотрены содержание и функциональные характеристики категории «духовность», использованы философские и психолого-педагогические подходы. Выявлена роль духовности как определяющего фактора психического, социального, физического здоровья и духовной безопасности личности студента.

Охарактеризована космопланетарная природа человека (в свете учения о биосфере и ноосфере В. Вернадского).

Определены цель, задачи и принципы ноосферного образования, которые направлены на воспитание личности студента с ноосферным уровнем сознания: ноосферным мировоззрением, целостным гармоническим биоадекватным мышлением и ноосферным поведением.

Охарактеризован феномен интуиции как органическая составляющая духовности личности, пути гармонизации деятельности духовно-интуитивного и логического компонентов мышления студенческой молодежи как важной составляющей ноосферного образования.

В диссертации представлена организационно-методическая система воспитания духовности студенческой молодежи в ноосферном измерении. Разработана теоретическая модель воспитания духовности студента в контексте ноосферного образования в целостном педагогическом процессе университета.

Разработано и научно обосновано учебно-методическое обеспечение авторского интегрированного спецкурса «Педагогика духовности» для высших учебных заведений, который направлен на воспитание личности студента как космопланетарного феномена – гражданина Земли и Вселенной.

Ключевые слова: целостный человек как синтез духа, души и тела, духовность, бездуховность, духовная безопасность личности студента, ноосферная концепция В. Вернадского, человек как космопланетарный феномен, ноосферное общество, ноосферное образование, ноосферный человек, ноосферное сознание, интуиция как форма высшего духовного познания и самопознания, биоадекватное мышление, становление духовности личности студента в ноосферном измерении, педагогика духовности.

Tiurina T.G. Development of spirituality of students in the context of noospheric education. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences (Doctor of Science) in specialty 13.00.07 "Theory and Methodology of Education". – East-Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the substantiation of the theoretical and methodological bases of the development of spirituality of students in the context of noospheric education.

The methodology of the research is described. Theoretical and methodological analysis of the nature of spirituality of the individual, essence of the concepts "spirit", "soul", "body" in their evolutionary progress is carried out; philosophical, psychological and pedagogical approaches are used. Notional and functional characteristics of the category "spirituality" are revealed. The role of spirituality as determining factor of mental, social, physical health and spiritual security of the individual is discovered.

Cosmo-planetary nature of a human is characterized (in the context of the doctrine about biosphere and noosphere of V. I. Vernadsky). The objective, tasks and principles of the noospheric education aimed at the development of the student's individuality with noospheric level of consciousness (noospheric conception of the world, integral harmonious bio-relevant mentality and noospheric behavior) are defined.

Organizational and methodological system of the development of spirituality of students in the noospheric sense is presented. Theoretical model of the development of spirituality of students in the context of the noospheric education in the integral pedagogical process of the university is developed.

Academic and methodological complex of the integrated original special course of study «Pedagogics of spirituality» for the higher educational institutions, directed on education of the individual as cosmo-planetary phenomenon - the citizen of the Earth and the Universe is developed and scientifically grounded.

Content, methods and stages of the process of spiritual formation of the student's personality on the basis of synergetic approach of the modern post non-classical science are characterized. Theoretical and methodological concept of the development of the student's personality in the context of the noospheric education is grounded.

Keywords: integral individual, synthesis of spirit, soul and a body, spirituality, despiritualization, spiritual security of the student's personality, noospheric concept of V. Vernadsky, individual as cosmo-planetary phenomenon, noospheric society, noospheric education, noospheric individual, noospheric consciousness, intuition as the form of the highest spiritual cognition and self-actualization, bio-relevant mentality, spiritual formation of the student's personality in the noospheric sense, pedagogics of spirituality.